

Zofia Starownik

Jacek Kopciński, Jarosław Łachnik, Krzysztof Mrowcewicz,
Aleksander Nawarecki, Ewa Paczoska, Dorota Siwicka

Przeszłość to dziś

Program nauczania języka polskiego
w liceum ogólnokształcącym,
liceum profilowanym i technikum

Zakres podstawowy i rozszerzony

Warszawa 2012

Projekt graficzny
Master

Projekt okładki i strony tytułowej
Agata Pieńkowska

Redakcja
Katarzyna Ziębik

Korekta
Ingeborga Jaworska-Róg

© Copyright by Wydawnictwo Piotra Marciszuka STENTOR
Warszawa 2012

ISBN 978-83-61245-82-7

Łamanie
Master

Druk
Drukarnia Księży Werbistów

Wydawnictwo Piotra Marciszuka STENTOR
02-793 Warszawa, ul. Przy Bażantarni 11
tel. 22 544 59 00, faks 22 544 59 03
www.stentor.pl
e-mail: stentor@stentor.com.pl

Spis treści

1. Ogólne założenia dydaktyczne i wychowawcze programu	5
2. Cele edukacyjne	8
2.1. Cele ogólne ponadprzedmiotowe i przedmiotowe	8
2.2. Cele szczegółowe	9
2.3. Cele wychowania	13
3. Treści nauczania	14
4. Sposoby osiągania celów edukacyjnych z uwzględnieniem indywidualizacji pracy w zależności od potrzeb i możliwości uczniów oraz warunków, w jakich program będzie realizowany	27
5. Opis założonych osiągnięć uczniów	35
6. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia	42

1. Ogólne założenia dydaktyczne i wychowawcze programu

Program nauczania *Przeszłość to dziś* jest autorską propozycją realizacji podstawy programowej języka polskiego w zakresie podstawowym i rozszerzonym dla IV etapu edukacyjnego powiązaną z serią podręczników „Przeszłość to dziś” Wydawnictwa STENTOR. Struktura programu wynika z wymagań stawianych tego rodzaju dokumentowi przez Ministerstwo Edukacji Narodowej, opisanych w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 8 czerwca 2009 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników (Dz. U. z 2009 r. Nr 89, poz. 730). Zakres treści nauczania objętych programem jest zgodny z podstawą programową języka polskiego dla IV etapu edukacyjnego wprowadzoną rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17).

Nowe przepisy regulujące tryb dopuszczania programu nauczania do użytku szkolnego oraz podstawa programowa napisana językiem wymagań szczegółowych zmieniają rolę tego dokumentu w pracy nauczyciela. Zgodnie z wytycznymi MEN autorem realizowanego w szkole programu staje się nauczyciel, ponieważ najlepiej zna potrzeby swoich uczniów i najtrafniej odpowie na pytanie, jaką drogą ich poprowadzić, aby opanowali obowiązujący zakres treści nauczania przynajmniej na poziomie podstawowym w limicie godzin wynikającym z ramowego planu nauczania. W obliczu istniejących uregulowań prawnych program staje się więc opisem sposobu realizacji celów kształcenia i zadań edukacyjnych ustalonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego. Jest dokumentem wewnętrznym szkoły wpisanym do szkolnego zestawu programów nauczania dopuszczonych przez dyrektora szkoły po uprzednim zasięgnięciu opinii rady pedagogicznej. Zawiera zatem odpowiedź na pytanie, jak nauczyciel będzie realizował podstawę programową dla danego etapu edukacyjnego, swojego przedmiotu, bloku przedmiotowego, ścieżki edukacyjnej lub ich części. Program nauczania *Przeszłość to dziś* ma charakter otwarty (por. wytyczne we wskazanej wcześniej podstawie prawnej), aby można go było adaptować do realiów konkretnej szkoły. Kładzie nacisk na przygotowanie młodego człowieka do funkcjonowania we współczesnym świecie: wychowanie go jako członka określonej wspólnoty kulturowej, odbiorcę pozostającego w kręgu oddziaływania tradycji, rozumiejącego proces historycznoliteracki, świadomego uczestnika

życia w społeczeństwie informacyjnym, mądrego użytkownika języka, pamiętającego o wymiarze etycznym w posługiwaniu się informacją. To bardzo istotne zadania szkoły na IV etapie edukacyjnym, które nauczyciel języka polskiego realizuje, ucząc celowego i samodzielnego korzystania z informacji znajdujących się w różnych źródłach, wykorzystując na lekcjach nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne, przygotowując do samokształcenia i upowszechniając ideę uczenia się przez całe życie.

Program *Przeszłość to dziś* może być dopełniany przez nauczyciela elementami wynikającymi z diagnozy potrzeb uczniów w danej szkole przede wszystkim w założeniach i w części opisującej sposoby realizacji treści kształcenia.

U źródeł powstania programu *Przeszłość to dziś* stoi wieloaspektowa analiza skonstruowanej liniowo podstawy programowej języka polskiego trzech etapów edukacyjnych. Zawarte w niej treści nauczania opisane są – zgodnie z ideą europejskich ram kwalifikacji – w języku efektów kształcenia. To właśnie w podstawie programowej nauczyciel znajduje odpowiedź na pytania, czego ma nauczyć, jakie ma uzyskać efekty kształcenia, co powinien umieć absolwent szkoły ponadgimnazjalnej i za co powinien być oceniany. Zgodnie z intencją autorów podstawy programowej cele kształcenia zostały sformułowane w języku wymagań ogólnych, a treści nauczania oraz oczekiwane umiejętności uczniów – w języku wymagań szczegółowych. Ponadto odbiorca kluczowego w edukacji dokumentu otrzymuje jeszcze ogólne wskazania dotyczące warunków i sposobu realizacji jego założeń. Tak skonstruowana podstawa programowa wymaga od nauczyciela aktywności w obszarze planowania kierunkowego i metodycznego, a w mniejszym stopniu – wynikowego. Nauczyciel musi podjąć decyzję rozstrzygającą, jakie efekty kształcenia chce uzyskać w poszczególnych latach, jak ująć proces historycznoliteracki w trzyletnim cyklu nauczania, ile godzin przeznaczyć na jednostki metodyczne prowadzące do osiągnięcia celów ogólnych, jednocześnie uwzględniając indywidualizację procesu dydaktycznego. Powinien również samodzielnie uporządkować materiał lekturowy, pamiętając o zakresach podstawowym i rozszerzonym. Wszelkie wyjścia poza podstawę programową muszą mieć uzasadnienie w szybko osiąganym wysokiej efektywności kształcenia oraz w poziomie uzdolnień i specyfice zainteresowań uczniów.

Program *Przeszłość to dziś* zawiera odpowiedzi na wymienione w poprzednim akapicie pytania i pomaga podjąć rozstrzygające decyzje, jest bowiem formą wsparcia nauczyciela w planowaniu kierunkowym, obejmującym trzyletni cykl kształcenia. Zostały w nim powtórzone lub uszczegółowione te elementy podstawy programowej, które spełniają kryterium zgodności programu nauczania z tym dokumentem i są warunkiem wpisu do szkolnego zestawu programów nauczania.

Koncepcja programu zamyka się w kilku założeniach wynikających z jego odniesienia do podstawy programowej, z faktu istnienia dokumentu, który de-

finiuje cele edukacyjne, materiał nauczania i wymagania dające obraz osiągnięć absolwenta szkoły ponadgimnazjalnej.

Program *Przeszłość to dziś*:

- konkretyzuje podstawę programową języka polskiego i zawiera odpowiedź na pytanie, jak nauczyciel ma pracować w cyklu trzyletnim, aby działania opisane w wymaganiach szczegółowych podstawy programowej przełożyły się na realne osiągnięcia jego ucznia; struktura, znaczenie i funkcja tego dokumentu w procesie dydaktyczno-wychowawczym są wyznaczone przez wymagania MEN;
- nie proponuje innej wizji aksjologicznej niż wpisana w podstawę programową; łączy tradycję ze współczesnością, która wymaga od szkoły wprowadzenia zmian w tworzeniu przestrzeni edukacyjnej, umożliwiającej uczniowi refleksyjne obcowanie z arcydziełem, a jednocześnie jego etyczny odbiór, oraz wykorzystanie mediów;
- nie wykracza poza treści nauczania wskazane w podstawie programowej, ponieważ nauczyciel nie znajdzie czasu na to, by realizować materiał spoza już określonego rozszerzenia, dlatego powinien przyjąć rolę krytycznego odbiorcy, który może dostosować tę propozycję programową do kontekstu swojej szkoły i potrzeb swoich uczniów, dokonując modyfikacji lub przyjmując w niezmiennym kształcie;
- kładzie nacisk na kształcenie umiejętności i odwołuje się do osiągnięć edukacyjnych wynikających z dotychczasowych etapów edukacyjnych; kontynuuje proces rozwijania umiejętności ucznia jako uczestnika procesów komunikacyjnych, świadomego odbiorcy kultury, dysponującego odpowiednią wiedzą o języku, literaturze i kulturze;
- odwołuje się do kanonu lektur wskazanego w podstawie programowej w zakresie podstawowym i rozszerzonym;
- zawiera odpowiedź, jak indywidualnie wspomagać rozwój każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości;
- akcentuje samodzielne działania ucznia służące strategii uczenia się przez całe życie jako tej, która pozwala absolwentowi szkoły ponadgimnazjalnej odnaleźć się w świecie wartości, pomaga w kreowaniu własnej ścieżki zawodowej, wpływa znacząco na rozwój indywidualny i społeczny;
- jest powiązany z podręcznikami z serii „Przeszłość to dziś” ułatwiającymi nauczycielowi strukturyzację materiału nauczania, realizację założeń opisanych w podstawie programowej i niniejszym dokumencie oraz zachowanie spójności procesu dydaktycznego;
- motywuje nauczyciela do podjęcia wielu czynności metodycznych na poziomie wymagań szczegółowych związanych z planowaniem zajęć dydaktycznych, ocenianiem osiągnięć uczniów, przygotowaniem ucznia do egzaminu maturalnego.

2. Cele edukacyjne

Program wpisuje się w cele ponadprzedmiotowe, ujęte w części wstępnej podstawy programowej, oraz w wymagania ogólne i szczegółowe określone dla IV etapu edukacyjnego.

2.1. Cele ogólne ponadprzedmiotowe i przedmiotowe

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym i rozwijanych na lekcjach języka polskiego należą:

- czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadząca do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;
- komunikowanie się w języku ojczystym, zarówno w mowie, jak i w piśmie;
- sprawne posługiwanie się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
- wyszukiwanie, selekcjonowanie i krytyczna analiza informacji;
- rozpoznawanie własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenie się;
- umiejętność pracy zespołowej.

Liniość podstawy programowej zobowiązuje nauczyciela języka polskiego na IV etapie edukacyjnym do takiego zaplanowania procesu kształcenia, by wykorzystywać w nim osiągnięcia uczniów zdobyte na etapach wcześniejszych. Rozpoczyna bowiem pracę z młodym człowiekiem, który wskazane powyżej umiejętności ponadprzedmiotowe nabywał już na II i III etapie edukacyjnym, a ponadto opanował w określonym przez podstawę programową zakresie szereg czynności związanych z odbiorem wypowiedzi, analizą i interpretacją tekstów kultury oraz tworzeniem wypowiedzi.

Wymagania ogólne	
III etap edukacyjny	IV etap edukacyjny
I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji	
Uczeń samodzielnie dociera do informacji; rozumie komunikaty o coraz bardziej skomplikowanej organizacji – werbalne i niewerbalne; podejmuje refleksję nad znaczeniami	Uczeń rozumie teksty o skomplikowanej budowie; dostrzega sensy zawarte w strukturze głębokiej tekstu; rozpoznaje funkcje tekstu i środki językowe służące ich realiza-

słów i dąży do ich dokładnego rozumienia; krytycznie ocenia zawartość komunikatów.	cji; ma świadomość kryteriów poprawności językowej.
II. Analiza i interpretacja tekstów kultury	
Uczeń doskonali sprawność analizy i interpretacji tekstów kultury; zyskuje nowe narzędzia, dzięki którym jego lektura jest coraz dojrzsza, bardziej świadoma i samodzielna; poznaje nowe gatunki i konwencje literackie; wykorzystuje poznane pojęcia w refleksji o literaturze i wartościach; czyta teksty kultury odpowiadające charakterystycznej dla tego wieku wrażliwości – z zakresu literatury młodzieżowej i popularnej; stopniowo zaczyna poznawać dzieła klasyczne ważne dla kultury polskiej i światowej.	Uczeń stosuje w analizie podstawowe pojęcia z zakresu poetyki; w interpretacji tekstu wykorzystuje wiedzę o kontekstach, w jakich może być on odczytywany; poznaje niezbędne dla lektury fakty z historii literatury i innych dziedzin humanistyki; odczytuje rozmaite sensy dzieła; dokonuje interpretacji porównawczej.
III. Tworzenie wypowiedzi	
Uczeń zyskuje coraz wyraźniejszą świadomość funkcji środków językowych, które służą formułowaniu wypowiedzi; zdobywa wiedzę o różnych odmianach polszczyzny i kształci umiejętność poprawnego wykorzystywania ich w różnych sytuacjach, pogłębia znajomość etyki mowy i etykiety języka; poznaje i tworzy nowe, coraz trudniejsze formy wypowiedzi.	Uczeń buduje wypowiedzi o wyższym stopniu złożoności; stosuje w nich podstawowe zasady logiki i retoryki; ma świadomość własnej kompetencji językowej.

Powyższe zestawienie ilustruje narastanie stopnia trudności umiejętności nabywanych przez ucznia. Formułując cele kształcenia, nauczyciel musi pamiętać, że skuteczność jego oddziaływań dydaktycznych zależy od sposobu uwzględnienia kierunków kształcenia na niższym etapie edukacyjnym.

Cele ogólne w ujęciu przedmiotowym są więc dla III i IV etapu edukacyjnego takie same:

- kształcenie umiejętności odbioru tekstów i wykorzystania zawartych w nich informacji,
- kształcenie umiejętności analizy i interpretacji tekstów kultury,
- tworzenie wypowiedzi.

Rozumienie znaczenia powtarzających się celów ogólnych dla danego etapu edukacyjnego polega na poszerzeniu zakresu czynności opisujących kompetencje ucznia.

2.2. Cele szczegółowe

Cele edukacyjne szczegółowe odpowiadają wymaganiom szczegółowym sformułowanym w podstawie programowej. Podobnie jak cele ogólne powtarzają się na każdym etapie edukacyjnym.

Wymagania ogólne	Wymagania szczegółowe	Cele szczegółowe	
		Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji	1. Czytanie i słuchanie	1. Rozwijanie umiejętności czytania i słuchania całych tekstów z uwzględnieniem ich specyfiki, wypisanej w nie sytuacji komunikacyjnej, prezentowanego stylu i języka wypowiedzi.	Ponadto: 1. Samodzielne poznawanie utworów stanowiących kontekst dla tekstów kultury poznawanych w szkole. 2. Rozwijanie umiejętności twórczego wykorzystania tekstów krytycznoliterackich. 3. Nabywanie umiejętności krytycznego i interaktywnego czytania tekstów literackich i pozaliterackich powstających w wyniku rozwoju technologii informacyjnej i przekazu medialnego oraz w powiązaniu z wieloma zjawiskami społeczno-politycznymi charakterystycznymi dla współczesnego świata.
	2. Samokształcenie i docieranie do informacji	2. Przygotowanie do samokształcenia polegającego na rozwijaniu umiejętności samodzielnego pozyskiwania potrzebnych informacji zapisanych na różnych nośnikach, udostępnianych także w e-bibliotekach, sporządzania bibliografii i na tej podstawie tworzenia przedmiotowych baz danych.	Ponadto: 4. Kształtowanie samodzielnej postawy czytelniczkiej przejawiającej się umiejętnością krytycznego wyboru lektury. 5. Zdobycie podstaw adiustacji tekstu.
	3. Świadomość językowa	3. Poznawanie i rozumienie problemów komunikacji i funkcjonowania kodu językowego. 4. Analiza różnych odmian polszczyzny. 5. Charakteryzowanie zjawiska stylizacji i jej odmian oraz funkcji. 6. Pogłębienie wiedzy z zakresu kultury języka.	Ponadto: 6. Budowanie świadomości językowego obrazu świata. 7. Pogłębienie wiedzy o różnicowaniu stylów wypowiedzi we współczesnej polszczyźnie.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury	1. Wstępne rozpoznawanie	7. Rozwijanie umiejętności prezentowania własnych przeżyć i przemyśleń w związku z poznawaniem dzieła kultury, rozumieniem jego problematyki i usytuowania w tradycji.	
	2. Analiza	8. Rozwijanie umiejętności charakteryzowania poetyki utworu literackiego, sposobów kreowania świata przedstawionego, również w odniesieniu do tendencji twórczych epoki. 9. Rozwijanie umiejętności analizy językowo-stylistycznej tekstu. 10. Rozumienie zjawisk językowych wynikających ze zmian historycznych w dawnych tekstach. 11. Rozwijanie umiejętności analizy porównawczej utworów lub ich fragmentów.	Ponadto: 8. Rozwijanie umiejętności odczytywania sensu utworu w aspekcie poznawczym, estetycznym i etycznym. 9. Rozwijanie umiejętności analizy genealogicznej utworu. 10. Rozwijanie umiejętności analizy utworu jako znaku kultury antycznej, judaistycznej, chrześcijańskiej, staropolskiej. 11. Rozwijanie umiejętności pogłębionej analizy stylistycznej utworu prowadzącej do rozpoznania różnych nawiązań do stylu epoki.
	3. Interpretacja	12. Nabywanie umiejętności interpretacji utworu w różnych kontekstach. 13. Budowanie świadomości doboru właściwego klucza do interpretacji utworu. 14. Rozwijanie umiejętności interpretacji sposobów funkcjonowania różnych motywów oraz odczytywania treści alegorycznych i symbolicznych w tekstach kultury.	Ponadto: 12. Nabywanie umiejętności przeprowadzenia interpretacji porównawczej tekstów kultury. 13. Nabywanie umiejętności budowania komentarza wskazującego na wartość estetyczną interpretowanych tekstów.
	4. Wartości i wartościowanie	15. Odczytywanie sensu utworów w wymiarze aksjologicznym. 16. Rozumienie języka jako źródła poznania wartości i narzędzia wartościowania.	Ponadto: 14. Określanie sposobów wyrażania wartościowania w tekstach.

III. Tworzenie wypowiedzi	1. Mówienie i pisanie	17. Rozwijanie umiejętności tworzenia dłuższych tekstów pisanych i mówionych, spójnych znaczeniowo i logicznie, jednoznacznych w formie (rozprawka, recenzja, referat, interpretacja utworu literackiego lub jego fragmentu). 18. Rozwijanie umiejętności tworzenia wypowiedzi argumentacyjnej według podstawowych zasad logiki i retoryki. 19. Rozwijanie umiejętności publicznego wygłoszenia własnego tekstu. 20. Rozwijanie umiejętności prowadzenia sporów. 21. Rozwijanie umiejętności redakcyjnych. 22. Rozwijanie umiejętności streszczania, parafrazowania, cytowania cudzego tekstu i tworzenia na jego podstawie konspektu.	17. Rozwijanie umiejętności tworzenia wypowiedzi dłuższych tekstów pisanych i mówionych, spójnych znaczeniowo i logicznie, jednoznacznych w formie (rozprawka, recenzja, referat, interpretacja utworu literackiego lub jego fragmentu). 18. Rozwijanie umiejętności tworzenia wypowiedzi argumentacyjnej według podstawowych zasad logiki i retoryki. 19. Rozwijanie umiejętności publicznego wygłoszenia własnego tekstu. 20. Rozwijanie umiejętności prowadzenia sporów. 21. Rozwijanie umiejętności redakcyjnych. 22. Rozwijanie umiejętności streszczania, parafrazowania, cytowania cudzego tekstu i tworzenia na jego podstawie konspektu.	23. Poszerzanie zasobu słownictwa specjalistycznego stosowanego w różnych wypowiedziach.
	2. Świadomość językowa			
			Ponadto: 15. Rozwijanie umiejętności tworzenia wypowiedzi ze świadomością ich funkcji sprawczej. 16. Rozwijanie umiejętności samooceny własnej kompetencji językowej.	

2.3. Cele wychowania

Cele wychowania na IV etapie edukacyjnym to:

1. kształtowanie u uczniów postawy sprzyjającej ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu polegającej na uczciwym, wiarygodnym i odpowiedzialnym zachowaniu wobec siebie i innych, rozwijaniu kreatywności i kultury językowej wynikającej z szacunku dla wartości i dla człowieka;
2. kształtowanie u uczniów postawy warunkującej odpowiedzialne i sprawne funkcjonowanie we współczesnym świecie;
3. kształtowanie u uczniów postawy obywatelskiej, poszanowania tradycji i kultury własnego narodu oraz innych społeczności;
4. wyrabianie gotowości do pełnego uczestnictwa w kulturze i podejmowania inicjatyw.

3. Treści nauczania

Zakres treści nauczania został określony na podstawie analizy wymagań szczegółowych zawartych w podstawie programowej. Zaproponowane uporządkowanie nauczyciel powinien traktować elastycznie ze względu na uwarunkowania procesu kształcenia w danej szkole i poziom uzdolnień uczniów, z którymi pracuje.

Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
Materiał nauczania – podstawa programowa	
I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji	
1. Czytanie i słuchanie	
1. znaczenie związków frazeologicznych, zdań, akapitów, znaczenie realne i etymologiczne 2. teksty publicystyczne (artykuł, felieton, reportaż), polityczne (przemówienie) i popularnonaukowe; wiadomości i komentarze w tekstach prasowych 3. typ nadawcy i adresata tekstu 4. cechy stylu danego tekstu, środki językowe i ich funkcja 5. teksty argumentacyjne; argumenty, kluczowe pojęcia, twierdzenia; streszczenie tekstu argumentacyjnego 6. odpowiedzi właściwe i unikowe w dialogu 7. ironia, mechanizmy ironii i jej funkcja 8. pytania podchwytliwe i sugerujące odpowiedź 9. manipulacja językowa w tekstach reklamowych, w języku polityków i dziennikarzy	1. wybór utworów stanowiących kontekst dla tekstów kultury poznawanych w szkole 2. wybór wypowiedzi krytycznoliterackich (recenzje, szkice, artykuły, eseje) 3. hipertekst 4. retoryczna organizacja wypowiedzi; sposoby osiągnięcia spójności i przejrzystości 5. nowomowa
2. Samokształcenie i docieranie do informacji	
1. literatura podmiotu i przedmiotu, tradycyjny księgozbiór, e-biblioteki 2. słownik etymologiczny, słownik symboli, inne słowniki i leksykony 3. opis bibliograficzny książki i artykułu; zapis elektroniczny, bibliografia danego tematu	1. samodzielny wybór lektury, kryteria wyboru, uzasadnienie wyboru lektury 2. adiustacja tekstu
3. Świadomość językowa	
1. analiza i definiowanie słów 2. znak, system znaków, język jako system znaków, znaki werbalne i niewerbalne, funkcja znaków i sposób interpretacji 3. akt komunikacji, elementy aktu komunikacji (nadawca, odbiorca, kod, komunikat, kontekst); współczesne zmiany modelu komunikacji językowej	1. funkcje języka (poznawcza, komunikacyjna, społeczna) 2. językowy obraz świata 3. cechy języka polskiego jako języka słowiańskiego;

4. funkcje tekstu 5. odmiany terytorialne, środowiskowe i zawodowe polszczyzny 6. stylizacja i jej rodzaje (archaizacja, dialektyzacja, kolokwializacja), funkcje stylizacji 7. błąd językowy a innowacja językowa, poprawność i stosowność wypowiedzi; typy błędów językowych 8. słownictwo neutralne i emocjonalne, wartościujące, oficjalne, swobodne	polszczyzna na tle innych języków używanych w Europie) 4. styl potoczny jako centrum systemu stylowego polszczyzny; cechy różniące style: artystyczny, naukowy, urzędowy, publicystyczny
II. Analiza i interpretacja tekstów kultury	
1. Wstępne rozpoznanie	
1. wyrażanie przeżyć wynikających z kontaktu z dziełem kultury 2. wstępne określanie problematyki utworu 3. konwencja literacka	
2. Analiza	
1. środki wyrazu artystycznego i ich funkcje, w tym: oksymorony, synekdochy, hiperbole, elipsy, paralelizmy; inne wyznaczniki poetyki utworu (podstawy wersyfikacji, kompozycji, genologii) i ich funkcje 2. cechy charakterystyczne epoki literackiej (średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, współczesność) występujące w danym utworze 3. cechy języka tekstów dawnych (różnice fonetyczne, leksykalne wynikające ze zmian historycznych) 4. cechy wspólne i różne utworów literackich (fragmentów)	1. związki między różnymi aspektami utworu: estetycznym, etycznym i poznawczym 2. synkretizm konwencji i gatunków 3. aluzje literackie i symbole kulturowe, ich funkcja ideowa i kompozycyjna, znaki tradycji antycznej, judaistycznej, chrześcijańskiej, staropolskiej 4. parodia, parafraza, transwestacja; ich wzorce tekstowe 5. styl utworu, np. wiersz renesansowy, barokowy, klasycystyczny, romantyczny
3. Interpretacja	
1. elementy utworu prowadzące do odczytania jego sensu (np. słowa kluczowe, wyznaczniki kompozycji) 2. konteksty interpretacyjne: literacki, kulturowy, filozoficzny, religijny i inne 3. funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich 4. sens alegoryczny i symboliczny utworu	1. estetyczne wartości utworu literackiego 2. interpretacja porównawcza utworów literackich 3. interpretacja eseju, felietonu; cechy gatunkowe 4. tekst literacki a inne teksty kultury, np. plastyczne, teatralne, filmowe

4. Wartości i wartościowanie	
1. związek języka z wartościami, wartościowanie języka (język jasny, prosty, zrozumiały, obrazowy, piękny), język jako narzędzie wartościowania, a także źródło poznania wartości (wartości utrwalone w nazwach, takie jak: dobro, prawda, piękno; wiara, nadzieja, miłość; wolność, równość, braterstwo; Bóg, honor, ojczyzna; solidarność, niepodległość, tolerancja) 2. wartości narodowe i uniwersalne w utworach literackich i innych tekstach kultury 3. konflikty wartości (np. równości i wolności, sprawiedliwości i miłosierdzia) i ich źródła	1. sposoby wyrażania wartościowań w tekstach
III. Tworzenie wypowiedzi	
1. Mówienie i pisanie	
1. ćwiczenie tworzenia rozprawki, recenzji, referatu, interpretacji utworu literackiego lub jego fragmentu; zasady poprawnej organizacji tekstu, spójność znaczeniowa i logiczna 2. planowanie, przygotowanie wypowiedzi: wybór formy gatunkowej, układ kompozycyjny; analiza tematu, wybór formy kompozycyjnej, plan wypowiedzi, dobór słownictwa) 3. tworzenie wypowiedzi argumentacyjnej, stawianie tezy i hipotezy, dobór argumentów, porządkowanie i hierarchizacja argumentów; podsumowanie wypowiedzi argumentacyjnej, dobór przykładów ilustrujących wywód myślowy; prowadzenie wnioskowania 4. publiczne wygłaszanie własnej wypowiedzi, dbałość o dźwiękową wyrazistość przekazu (tempo mowy, siła głosu) 5. uczciwe zabiegi perswazyjne, wartość i funkcja różnych zabiegów perswazyjnych; nieuczciwe zabiegi erystyczne	1. funkcja sprawcza wypowiedzi 2. samoocena własnej kompetencji językowej (przestrzegania poprawności językowej i słownikowej) oraz kompetencji komunikacyjnej (stosowność i skuteczność wypowiedzianych)
6. opracowanie redakcyjne własnego tekstu (uzupełnienia, przekształcenia, skróty, eliminowanie niejednoznaczności wypowiedzi, przypisy) 7. streszczanie, parafrazowanie, cytowanie cudzego tekstu, sporządzanie konspektu	
2. Świadomość językowa	
1. słownictwo z określonych kręgów tematycznych: Polska, Europa, świat – współczesność i przeszłość, kultura, cywilizacja, polityka	

Wskazane treści nauczania pojawią się w cyklu kształcenia dwójako. Te, które budują świadomość językową ucznia, można zaplanować liniowo, ale rozwijanie umiejętności analizy i interpretacji tekstów kultury będzie przebiegać spiralnie, dlatego pojawi się w każdej klasie jako element wprowadzany lub utrwalany czy też powtarzany. Jakkolwiek myśląc efektami kształcenia, przyjmuje się za nadrzędną zasadę określającą kierunki kształcenia trzy wymagania ogólne oraz

potrzebę wiązania współczesności z tradycją, wartości uniwersalnych z narodowymi, to jednak dominantą w uporządkowaniu materiału nauczania pozostaje proces historycznoliteracki, poprzedzony głębszym poznaniem korzeni kultury europejskiej, a więc kultury greckiej, rzymskiej i świata Biblii. Bez zrozumienia istoty zmian cywilizacyjnych, praw dziejowych, najważniejszych zjawisk historycznoliterackich uczeń nie poradzi sobie z kontekstami interpretacyjnymi czy też z trafnym odczytaniem elementów poetyki utworu, nie będzie możliwe skuteczne kształcenie umiejętności analizy i interpretacji tekstów kultury, a także tworzenia wypowiedzi własnych. Materiał lekturowy wymaga zatem ujęcia chronologicznego. Niezmiennym punktem odniesienia staje się współczesność, przeżywająca się w podręcznikach z serii „Przeszłość to dziś” przez cały cykl kształcenia w dziale „Dialogi z tradycją”.

Podstawa programowa		Program i podręcznik <i>Przeszłość to dziś</i>	
Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony	Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
Klasa 1			
1. Teksty poznawane w całości (nie mniej niż 13 pozycji książkowych odpowiednio w trzyletnim okresie nauczania oraz wybrane przez nauczyciela teksty o mniejszej objętości, przy czym nie można pominąć autorów i utworów oznaczonych gwiazdką):			
Sofokles <i>Antygona</i> lub <i>Król Edyp</i> (wersja literacka lub spektakl teatralny) * <i>Bogurodzica</i> <i>Lament świętokrzyski</i> * Jan Kochanowski – wybrane pieśni, treny (inne niż w gimnazjum) i psalm Mikołaj Sep-Szarzyński – wybrane sonety William Szekspir <i>Makbet</i> lub <i>Hamlet</i> Adam Mickiewicz – wybrane sonety i inne wiersze (w tym <i>Romantyczność</i>), * III część <i>Dziadów</i>, * <i>Pan Tadeusz</i> Juliusz Słowacki – wybrane wiersze Cyprian Norwid – wybrane wiersze	Teksty określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: Horacy – wybrane liryki Jan Kochanowski <i>Treny</i> (jako cykl poetycki) poezja barokowa (np. wiersze Daniela Naborowskiego, Jana Andrzeja Morsztyna) wybrany wiersz z romantycznej poezji europejskiej Juliusz Słowacki <i>Kordian</i> lub <i>Fantazy</i> Zygmunt Krasiński <i>Nie-Boska komedia</i>	Sofokles <i>Król Edyp</i>, <i>Antygona Bogurodzica</i> <i>Lament świętokrzyski</i> Jan Kochanowski – z <i>Pieśni: II</i> [<i>Serce roście patrzac na te czasy</i>!], IX [<i>Nie porzucaj nadzieję</i>], XIX [<i>Jest kto, co by wzgardziwszy te doczesne rzeczy</i>], Hymn [<i>Czego chcesz od nas Panie!</i>], XXIV [<i>Niezwykłym i nie leda piórem opatrzony</i>], z <i>Trenów: Tren IX, Tren X, Tren XI, Psalm 8</i> [<i>Wszchemocny Panie, wiekuisty Boże!</i>] Mikołaj Sep-Szarzyński <i>Sonet I. O krótkości i niepewności na świecie żywota człowieczego</i>, <i>Sonet II. Na one słowa Jobowe „Homo natus de muliere, brevi vivens tempore etc.”</i>, <i>Sonet IV. O wojnie naszej, którą wiemy z szatanem, światem i ciałem</i>, <i>Sonet V. O niertwałej miłości rzeczy świata tego</i>	Horacy <i>Do Leukonoë</i>, <i>Do Deliusza</i>, <i>Wybudowałem pomnik</i> Daniel Naborowski <i>Krótkość żywota. Na oczy królewny angielskiej</i> Jan Andrzej Morsztyn <i>O swej paninie</i>, <i>Do trupa</i> Friedrich Schiller <i>Oda do radości</i> Johann Wolfgang Goethe <i>Król olch</i> Zygmunt Krasiński <i>Nie-Boska komedia</i>

		William Szekspir <i>Hamlet</i>, <i>Makbet</i> Adam Mickiewicz – z <i>Sonetów odeskich: Dobranoc</i>, z <i>Sonetów krymskich: Stepy akemańskie</i>, <i>Burza</i>, <i>Droga nad przepaścią</i>, w <i>Czufut-Kale</i>, <i>Oda do młodości</i>, <i>Romantyczność</i>, <i>Nad wodą wielką i czystą</i>, III część <i>Dziadów</i>, <i>Pan Tadeusz</i> Juliusz Słowacki <i>Hymn</i>, <i>Grób Agamemnona</i>, [<i>Szli krzyżąc: Polska! Polska!</i>], <i>Testament mój</i> Cyprian Norwid <i>Pielgrzym</i>, <i>Marionetki</i>, <i>Bema pamięci żałobny – rapsod</i>, <i>Fortepian Szopena</i>, <i>Coś ty Atenom zrobił, Sokratesie...</i>	
2. Teksty poznawane w całości lub w części (decyzją należy do nauczyciela), przy czym nie można pominąć utworu oznaczonego gwiazdką:			
wybór mitów <i>Dzieje Tristana i Izoldy</i> Miguel de Cervantes <i>Przemysły szlachcic Don Kichote z Manchy</i> Jan Chryzostom Pasek <i>Pamiętniki</i> Ignacy Krasicki – wybrana satyra lub <i>Monachomachia</i>	Teksty określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: wybrany esej Mieczysława Jastruna lub Zygmunta Kubiaka poświęcony kulturze antycznej Dante Alighieri <i>Boska komedia</i> Biblia (fragment Starego i Nowego Testamentu jako konteksty interpretacyjne dla lektury dzieł z innych epok). Johann Wolfgang Goethe <i>Faust</i>	Jan Parandowski <i>Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian</i> (fragm.) Karl Kerényi <i>Mitologia Greków</i> (fragm.) <i>Dzieje Tristana i Izoldy</i> (fragm.) Miguel de Cervantes <i>Przemysły szlachcic Don Kichote z Manchy</i> (fragm.) Jan Chryzostom Pasek <i>Pamiętniki</i> (fragm.)	Zygmunt Kubiak <i>Eleuzis</i> Dante Alighieri <i>Boska komedia</i> (fragm.) Johann Wolfgang Goethe <i>Faust</i> Jarosław Marek Rymkiewicz <i>Dlaczego romantycy umierali młodo?</i> Maria Janion <i>Wyzwolenie wyobraźni</i>

Biblia (wybrane psalmy, fragmenty: <i>Pieśni nad Pieśniami</i> , Księgi Hioba, <i>Apokalipsy św. Jana</i>) Adam Mickiewicz <i>Dziady</i> część IV Juliusz Słowacki <i>Kordian</i>	Ignacy Krasicki <i>Pijaństwo</i> Biblia – fragmenty ksiąg: Księgi Izajasza, Księgi Hioba, Księgi Psalmów, <i>Pieśni nad Pieśniami</i> , <i>Apokalipsy św. Jana</i> Adam Mickiewicz <i>Dziady</i> część IV Juliusz Słowacki <i>Kordian</i>		
Klasa 2			
1. Teksty poznawane w całości (nie mniej niż 13 pozycji książkowych odpowiednio w trzyletnim okresie nauczania oraz wybrane przez nauczyciela teksty o mniejszej objętości, przy czym nie można pominąć autorów i utworów oznaczonych gwiazdką):			
Bolesław Prus * <i>Lalka</i> Fiodor Dostojewski – wybrany utwór, np. <i>Zbrodnia i kara</i> , <i>Łagodna</i> Joseph Conrad <i>Jądro ciemności</i> Jan Kasprzowicz – wybrane wiersze Kazimierz Przerwa-Tetmajer – wybrane wiersze Leopold Staff – wybrane wiersze Stanisław Wyspiański * <i>Wesele</i> Władysław Stanisław Reymont <i>Chłopi</i> (t. 1, <i>Jesień</i>) Stefan Żeromski – wybrany utwór (<i>Ludzie bezdomni</i> , <i>Wierna rzeka</i> , <i>Echa lesne</i> lub <i>Przedwiośnie</i>)	Teksty określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: realistyczna lub naturalistyczna powieść europejska (np. Honoré de Balzac <i>Ojciec Goryot</i> , Emil Zola <i>Nana</i> lub Gustaw Flaubert <i>Pani Bovary</i>) Stanisław Ignacy Witkiewicz <i>Szewcy</i> Gustaw Herling-Grudziński – wybrane opowiadanie Michaił Bułhakow <i>Mistrz i Małgorzata</i> wybrana powieść lub zbiór opowiadań z XX lub XXI w. (np. Marii Dąbrowskiej, Zofii Nałkowskiej, Marii Kuncewiczowej, Józefa Wittlina)	Bolesław Prus <i>Lalka</i> Fiodor Dostojewski <i>Zbrodnia i kara</i> Joseph Conrad <i>Jądro ciemności</i> Jan Kasprzowicz <i>Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach</i> , <i>Dies irae</i> , *** [<i>Rozmawiała się ma dusza</i>], *** [<i>Witajcie, kochane góry</i>] Kazimierz Przerwa-Tetmajer <i>Koniec wieku XIX</i> , <i>Lubię, kiedy kobieta...</i> , <i>Aniol Pański</i> , <i>Ewiva</i> <i>l'arte</i> , <i>Melodia mgieł nocnych</i> Leopold Staff <i>Deszcz jesienny</i> , <i>Kowal</i> , <i>Przedśpiew</i> , <i>Wysokie drzewa</i> , <i>Bonaccia</i> , <i>Harmonia</i> Stanisław Wyspiański <i>Wesele</i> Władysław Stanisław Reymont <i>Chłopi</i> (t. 1, <i>Jesień</i>)	Emil Zola <i>Nana</i> Gustaw Flaubert <i>Pani Bovary</i> Stanisław Ignacy Witkiewicz <i>Szewcy</i> Michaił Bułhakow <i>Mistrz i Małgorzata</i> Władysław Broniewski <i>Ballady i romanse</i>

Bolesław Leśmian – wybrane wiersze Julian Tuwim – wybrane wiersze Jan Lechoń – wybrane wiersze Julian Przytycki – wybrane wiersze Józef Czechowicz – wybrane wiersze Jarosław Iwaszkiewicz – wybrane opowiadanie * Bruno Schulz – wybrane opowiadanie Tadeusz Borowski – wybrane opowiadanie Krzysztof Kamili Baczyński – wybrane wiersze Tadeusz Różewicz – wybrane wiersze Czesław Miłosz – wybrane wiersze wybrana powieść polska z XX lub XXI w. (np. Marii Kuncewiczowej <i>Cudzoziemka</i> , Zofii Nałkowskiej <i>Granica</i>) wybrana powieść światowa z XX lub XXI w. (np. Franza Kafki <i>Proces</i> , Alberta Camusa <i>Dżuma</i> , George'a Orwell'a <i>Rok 1984</i> , Isaaca Bashevisa Singera <i>Sztukmistrz z Lublina</i>)	wybrana powieść (lub zbiory opowiadań) dwudziestowiecznych autorów z literatury światowej (np. Franza Kafki, Thomasa Manna, Vladimira Nabokova, Alberta Camusa, Isaaca Bashevisa Singera)	Stefan Żeromski <i>Wierna rzeka</i> , <i>Przedwiośnie</i> Bolesław Leśmian <i>Topielec</i> , <i>Dusiolek</i> , <i>Szewczyk</i> , <i>Poeta</i> , <i>Dziwczyną</i> Julian Tuwim <i>Chrystus miasta</i> , <i>Do krytków</i> , <i>Sitowie</i> , <i>Zmęczenie</i> Julian Przytycki <i>Na kołach</i> Józef Czechowicz <i>Żal</i> , <i>Modlitwa żalobna</i> Jarosław Iwaszkiewicz <i>Panny z Wilka</i> Bruno Schulz <i>Wiosna</i> Tadeusz Borowski <i>Proszę państwa do gazu</i> Krzysztof Kamili Baczyński <i>Pokolenie</i> , <i>Elegia o... [chłopcu polskim]</i> , <i>Z lasu</i> , <i>Wyraki</i> , *** [<i>Niebo złote ci otworzył</i>] Tadeusz Różewicz <i>Ocalony</i> , <i>Termopile polskie</i> , <i>Lament</i> Czesław Miłosz <i>O książce</i> Zofia Nałkowska <i>Granica</i> Maria Kuncewiczowa <i>Cudzoziemka</i> Franz Kafka <i>Proces</i> George Orwell <i>Rok 1984</i>	
--	---	---	--

2. Teksty poznawane w całości lub w części (decyzja należy do nauczyciela), przy czym nie można pominąć utworu oznaczonego gwiazdką:			
Witold Gombrowicz <i>Ferdydurke</i> Irit Amiel – wybrane opowiadanie z tomu <i>Osmaleń</i> lub Hanna Krall <i>Zdążyć przed Panem Bogiem</i> Gustaw Herling-Grudziński <i>Inny świat</i>	Teksty określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: esej autora polskiego (np. Kazimierza Wyki, Jana Błońskiego, Marii Janion, Leszka Kołakowskiego, Józefa Tischnera, Jarosława Marka Rymkiewicza, Jerzego Stempowskiego) dziennik (np. Marii Dąbrowskiej, Zofii Nałkowskiej, Jarosława Iwaszkiewicza, Witolda Gombrowicza)	Witold Gombrowicz <i>Ferdydurke</i> Gustaw Herling-Grudziński <i>Inny świat</i> Hanna Krall <i>Zdążyć przed Panem Bogiem</i>	Leopold Tyrmand <i>Dziennik 1954</i> (fragm.)
Klasa 3			
1. Teksty poznawane w całości (nie mniej niż 13 pozycji książkowych odpowiednio w trzyletnim okresie nauczania oraz wybrane przez nauczyciela teksty o mniejszej objętości, przy czym nie można pominąć autorów i utworów oznaczonych gwiazdką):			
Jan Lechoń – wybrane wiersze Tadeusz Różewicz – wybrane wiersze Czesław Miłosz – wybrane wiersze Wisława Szymborska – wybrane wiersze Zbigniew Herbert – wybrane wiersze Ewa Lipska – wybrane wiersze	Teksty określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: Gustaw Herling-Grudziński – wybrane opowiadanie wybrana powieść lub zbiór opowiadań z XX lub XXI w. (np. Józefa Mackiewicza, Tadeusza Konwickiego, Stanisława Lema, Wiesława Myślińskiego, Marka Nowakowskiego, Jerzego Pilcha, Olgi Tokarczuk, Stefana Chwińskiego, Pawła Huellego)	Jan Lechoń <i>Piosenka</i> , „ <i>Bzy w Pensylwanii</i> ” Tadeusz Różewicz <i>W środku życia, Drewno, Spadanie, czyli o elementach wertykalnych i horyzontalnych w życiu człowieka współczesnego</i> (fragm.) Czesław Miłosz <i>Campo di Fiori, Świat (poema naiwne)</i> (fragm.), <i>St. Ign. Witkiewicz</i> ,	Józef Mackiewicz <i>Droga donikąd</i> Paweł Huelle <i>Weiser Dawidek</i> Andrzej Stasiuk <i>Plaki</i> (fragm.) Olga Tokarczuk <i>Prawiek i inne czasy</i> Günther Grass <i>Blaszany bębenek</i> Kazimierz Wierzyński <i>Kufer</i> Stanisław Grochowiak <i>Plonąca żyrafa</i>

Adam Zagajewski – wybrane wiersze Stanisław Barańczak – wybrane wiersze Miron Białoszewski – wybrane utwory wybrany dramat dwudziestowieczny z literatury polskiej (np. Sławomira Mrożka lub Tadeusza Różewicza) wybrana powieść polska z XX lub XXI w. (np. Józefa Mackiewicza <i>Droga donikąd</i> , Stanisława Lema <i>Solaris</i> , Juliana Strykowski <i>Austeria</i> , Tadeusza Konwickiego <i>Kronika wypadków miłosnych</i>) wybrana powieść światowa z XX lub XXI w. (np. Alberta Camusa <i>Dżuma</i> , Gabriela Garcii Márqueza <i>Sto lat samotności</i> , Umberto Eco <i>Imię róży</i>)	wybrana powieść (lub zbiory opowiadań) dwudziestowiecznych autorów z literatury światowej (np. Johna Steinbecka, Kurta Vonneguta, Gabriela Garcii Márqueza, Günthera Grassa, Umberto Eco, Milana Kundery) wybrane wiersze dwudziestowiecznych poetów polskich (innych niż wymienieni na poziomie podstawowym)	<i>Przedmieście, Który skrzywdziłeś, Zakłęcie</i> Wisława Szymborska <i>Obmyslałam świat, *** [Niccość przenicowała się także dla mnie], Utopia</i> Zbigniew Herbert <i>Tamaryszek, Apollo i Marsiasz, Powrót prokonsula, Przesłanie Pana Cogito, Potęga smaku</i> Ewa Lipska <i>Tu pracuję</i> Adam Zagajewski <i>Lawa</i> Stanisław Barańczak <i>Spójrzmy prawdzie w oczy, Wypełnić czytelnym piśmem, Garden party</i> Miron Białoszewski <i>Szare eminencje zachwyty</i> <i>Sprawdzenie sobą, Obierzyny</i> (2), <i>wywód jestem 'u,</i> <i>namuszowywanie, Ja stróż latarnik nadaję z mrówkowca, ISMIERĆ tak uwyzczajniał</i> Tadeusz Różewicz <i>Kartoteka</i> Sławomir Mrożek <i>Tango</i> Julian Strykowski <i>Austeria</i> Tadeusz Konwicki <i>Kronika wypadków miłosnych</i> Albert Camus <i>Dżuma</i>	Jarosław Marek Rymkiewicz <i>Jakie światło</i> Julia Hartwig <i>Potrzeba</i> Jan Polkowski <i>Tak, jestem obcy</i> Marcin Świetlicki <i>Pora śmierci choinek</i> Krzysztof Koehler <i>List do Pi</i> Jacek Podsiadło <i>Don't leave me</i> Artur Szlosarek <i>Provizorium</i> Tomasz Różycki <i>Pieśń trzydziesta trzecia (Odyseja)</i>
---	---	--	--

2. Teksty poznawane w całości lub w części (decyzja należy do nauczyciela), przy czym nie można pominąć utworu oznaczonego gwiazdką:			
Ryszard Kapuściński <i>Podróż z Herodotem</i>	Teksty określone dla zakresu podstawowego, a ponadto: Czesław Miłosz – wybrany esej Zbigniew Herbert – wybrany esej inny esej autora polskiego (np. Kazimierza Wyki, Jana Błońskiego, Marii Janion, Leszka Kołakowskiego, ks. Józefa Tischnera, Jarosława Rymkiewicza, Jerzego Stempowskiego) wybrany reportaż autora polskiego (np. Ryszarda Kapuścińskiego, Krzysztofa Kąkolewskiego, Hanny Krall, Henryka Grynberga) Jan Paweł II <i>Tryptyk Rzymski</i>	Ryszard Kapuściński <i>Podróż z Herodotem</i> (fragm.)	Czesław Miłosz <i>Zhiewolony umysł</i> (fragm.) Janusz Sławiński <i>Być sobie jednym</i> Andrzej Stasiuk <i>Jadąc do Babadag</i> (fragm.) Mariusz Wilk <i>Woloka</i> (fragm.)
3. Inne (nauczyciel sam decyduje, które z innych tekstów kultury włączy w zakres treści nauczania w klasie pierwszej, drugiej i trzeciej):			
wybrane filmy z twórczości polskich reżyserów (np. Krzysztofa Kieślowskiego, Andrzeja Munka, Andrzeja Wajdy, Krzysztofa Zanussi) homilia Jana Pawła II wygłoszona 2 czerwca 1979 roku w Warszawie na Placu Zwycięstwa (Piłsudskiego) – nagranie telewizyjne	Jak dla zakresu podstawowego, a ponadto: wybrane filmy z klasyki kinematografii światowej (np. Ingmara Bergmana, Charlesa Chaplina, Federico Felliniego, Akiry Kurosawy, Andrieja Tarkowskiego, Orsona Wellesa) spektakle teatralne (w tym Teatru TV) – przynajmniej jeden w roku	Andrzej Wajda <i>Panny z Wilka</i> Wojciech Jerzy Hass <i>Sanatorium pod klepsydrą</i> Andrzej Wajda <i>Kanał, Człowiek z marmuru</i> Agnieszka Holland <i>W ciemności</i> Jerzy Skolimowski <i>Ręce do góry</i> Jerzy Kawalerowicz <i>Austeria</i>	

	stała lektura gazety codziennej, tygodnika opinii, miesięcznika i kwartalnika	Tadeusz Konwicki <i>Dolina Issy</i> Roman Polański <i>Nóż w wodzie</i> Krzysztof Zanussi <i>Struktura kryształu</i> Andrzej Munk <i>Zezowate szczęście</i> Ryszard Bugajski <i>Przesłuchanie</i> Wojciech Marczewski <i>Ucieczka z kina „Wolność”</i> Krzysztof Krauze <i>Dług</i> Marek Koterski <i>Dzień świra</i> Andrzej Fidyk <i>Defilada</i> Homilia Jana Pawła II wygłoszona 2 czerwca 1979 roku w Warszawie na Placu Zwycięstwa (Piłsudskiego) – nagranie telewizyjne	
--	---	--	--

Do realizacji zagadnień wchodzących w zakres kształcenia odbioru wypowiedzi, a szczególnie czytania, słuchania i samokształcenia, można podejść swobodniej niż do rozwijania umiejętności analizy i interpretacji tekstów kultury, mocno powiązanej z procesem historycznoliterackim. Proponuje się zatem, aby właśnie w klasie pierwszej położyć nacisk na kształcenie ucznia jako uczestnika procesów komunikacyjnych.

4. Sposoby osiągania celów edukacyjnych z uwzględnieniem możliwości indywidualizacji pracy w zależności od potrzeb i możliwości uczniów oraz warunków, w jakich program będzie realizowany

Sposób realizacji programu nauczania oraz osiągnięcie założonych celów kształcenia zależą od wielu czynników: uwarunkowań szkoły, umiejętności nauczyciela, poziomu uzdolnień uczniów i indywidualnych potrzeb. Organizując proces kształcenia, nauczyciel musi odnieść program do realiów, w których funkcjonuje. Analiza wymagań ogólnych i szczegółowych buduje świadomość celów edukacyjnych, treści nauczania i efektów procesu kształcenia. Nie daje natomiast odpowiedzi na pytanie, jak je osiągnąć. W części podstawy programowej, nazywanej *Zalecanymi warunkami i sposobami realizacji*, jej autorzy określają zadania, które nauczyciel powinien uwzględnić, planując pracę z uczniem. Na IV etapie edukacyjnym są to przede wszystkim:

- stymulowanie i rozwijanie zainteresowań humanistycznych ucznia;
- wprowadzanie ucznia w świat różnych kręgów tradycji – polskiej, europejskiej, światowej;
- zapoznanie z najważniejszymi tendencjami w kulturze współczesnej;
- nauczanie kompetentnej, wnikliwej lektury tekstu;
- inspirowanie refleksji o szczególnie istotnych problemach świata, człowieka, cywilizacji, kultury;
- pogłębianie świadomości językowej i komunikacyjnej ucznia;
- rozwijanie jego sprawności wypowiedzianej w złożonych formach;
- stymulowanie umiejętności samokształcenia ucznia.

Realizując treści kształcenia w zakresie rozszerzonym, nauczyciel podejmuje dodatkowe zadania:

- pogłębianie wiedzy ogólnokulturowej ucznia;
- inspirowanie ucznia do samodzielnego poszukiwania źródeł wiedzy;
- wspomaganie ucznia w rozwoju jego indywidualnej erudycji;
- doskonalenie umiejętności ucznia w tworzeniu złożonych wypowiedzi ustnych i pisemnych;
- wprowadzanie ucznia w świat pojęć z zakresu humanistyki.

Specyfika tych zadań nakłada na nauczyciela rolę koordynatora, organizatora procesu kształcenia, doradcy i opiekuna ucznia poruszającego się w świecie informacji, inspiratora pobudzającego do samokształcenia i samooceny, osoby tworzącej warunki do indywidualnego rozwoju, pokazującej cele, ku którym warto zmierzać, pierwszego krytyka i recenzenta samodzielnych działań twórczych swoich wychowanków. Role te wyznaczają nauczycielowi kierunek jego własnego rozwoju. Aby sprostać wskazanym zadaniom, on sam musi być humanistą, wychowawcą otwartym na wartości uniwersalne i narodowe, szanującym podmiotowość ucznia, włączającym go w planowanie różnych sytuacji dydaktycznych. Uczenie się bezpośrednio, uczenie się przez działanie, dyskusję i wspólne rozwiązywanie problemów to na pewno strategie prowadzące do osiągnięcia założonych celów. Korzystając z nowoczesnych technologii informacyjnych, nauczyciel nie może zapominać o etycznym i kulturowym wymiarze edukacji, która przybiera kształt sztuki pozyskiwania i korzystania z informacji. Nie należy zapominać o tradycyjnych lekcjach pisania i czytania. Warto poświęcić więcej czasu na rzetelną pracę z tekstem, łączenie czytania z pisanem i metodę znaną już starożytnym – eksplikację.

Podstawą działań ucznia są poziom i jakość zrozumienia przywołanych tekstów. Uczeń czyta tekst w określonym celu. Musi go zrozumieć, a następnie samodzielnie zredagować własną wypowiedź, co pozwoli sprawdzić poziom sprzężonych ze sobą kompetencji czytania i pisania. Dużą aktywność ucznia wyzwala metoda projektów. Znaczne ożywienie w życiu szkoły wprowadzają debaty, dyskusje panelowe, stwarzają bowiem możliwość przygotowania ucznia do przyjęcia postawy krytycznego odbiorcy różnych tekstów kultury, uważnego obserwatora zjawisk pojawiających się w otaczającej go rzeczywistości, refleksyjnego świadka przemian cywilizacyjnych.

Warunkiem osiągnięcia celów edukacyjnych jest niewątpliwie właściwe planowanie pracy przez nauczyciela. Program stanowi w tym procesie pierwsze i najważniejsze ogniwo. Kolejnym jest przygotowanie szczegółowego planu pracy dydaktyczno-wychowawczej, którego ośrodkiem będą wymagania ogólne i szczegółowe. Planując pracę, warto przyjąć poniższe zasady postępowania:

1. Niezbędne jest przyjęcie strategii planowania od ogółu do szczegółu, od planowania kierunkowego do metodycznego, od sformułowania kierunkowych celów kształcenia do celów operacyjnych na poziomie jednostki metodycznej. Z połączenia sekwencji jednostek metodycznych powstaje plan pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczyciela.
2. Planując, należy uwzględnić ogólne cele kształcenia o charakterze ponadprzedmiotowym zapisane w podstawie programowej. Trzeba je przełożyć na cele ogólne dla własnego przedmiotu i etapu edukacyjnego, a następnie zoperacjonalizować.

3. Przewidywane osiągnięcia uczniów (wymagania programowe) można w planie pracy ująć hierarchicznie, wskazując na kategorię taksonomiczną (A, B, C, D), przynajmniej dwustopniowo (wymagania podstawowe i ponadpodstawowe, osobno dla każdego zakresu nauczania).
4. Ustalając strukturę planu, trzeba uwzględnić wymagania programowe wprowadzone z podstawy programowej, czyli przewidywane osiągnięcia uczniów, oraz cele kierunkowe, materiał nauczania (dobór lektury), liczbę godzin, tematykę lekcji, wskazówki metodyczne.
5. Tworząc plan, należy pamiętać o współdziałaniu trzech etapów planowania: kierunkowego, wynikowego, metodycznego, a także o zachowaniu kryterium adekwatności wobec możliwości poznawczych uczniów oraz o przestrzeganiu zasad dobrego planowania.

Poza opracowaniem planu dydaktyczno-wychowawczego nauczyciel musi podjąć jeszcze jedną decyzję mającą wpływ na jakość procesu kształcenia związaną z wyborem podręcznika. Funkcjonuje on wśród innych atrakcyjnych, zwłaszcza dla ucznia, multimediów. W związku z tym zmienia się zasadniczo rola podręcznika w procesie kształcenia. O wartości podręcznika nie stanowi już funkcja informacyjna. Nauczyciel sam powinien wyznaczyć mu właściwe miejsce w procesie kształcenia, stosownie do własnych oczekiwań i zainteresowań oraz warunków, w których pracuje. Jednakże przede wszystkim musi uwzględnić możliwości swoich uczniów, stan ich wiedzy, a także dostęp do informacji. Podjęcie decyzji o wyborze podręcznika powinno więc być poprzedzone wstępnym zdiagnozowaniem warunków, w których ma on funkcjonować, oraz pozyskaniem świadomości własnych wymagań. Nauczyciel musi wiedzieć, jaki podręcznik okaże się mu rzeczywiście przydatny i w jakich aspektach.

Seria podręczników „Przeszłość to dziś” stanowi materiał, który dopełnia program nauczania. Najważniejsza jest jej użyteczność z punktu widzenia ucznia i nauczyciela. Ze względu na to kryterium warto wykorzystać podręczniki w planowaniu pracy nauczyciela, a w procesie lekcyjnym jako źródło tekstów kultury i wiadomości o procesie historycznoliterackim oraz wskazówek do samodzielnej pracy z lekturą, również w zakresie przygotowania do egzaminu maturalnego. Osobnej uwagi wymaga sposób ujęcia procesu historycznoliterackiego. Każda epoka ilustrowana jest tekstami kultury w porządku odpowiadającym kluczowym zagadnieniom dla niej charakterystycznym.

Zakładając, że nauczyciel ma do dyspozycji 360 godzin zajęć lekcyjnych na poziomie podstawowym, a dodatkowo 240 godzin na poziomie rozszerzonym w cyklu trzyletnim, można przewidzieć liczbę godzin przeznaczoną na realizację treści nauczania w poszczególnych klasach. Wprowadzone do tabelki zagadnienia ujmujące problemowo proces historycznoliteracki to propozycja autorów serii podręczników „Przeszłość to dziś”.

Klasa 1 ok. 160 godzin (zakres podstawowy) i 90 godzin (zakres rozszerzony)

Zakres podstawowy		Zakres rozszerzony	
Zagadnienie główne/jednostka metodyczna	Liczba godzin	Zagadnienie główne/jednostka metodyczna	Liczba godzin
Mit i literatura. Tragedia i tragizm.	15	Horacy i liryka starożytna. Mit i literatura Antyczne szkoły filozoficzne.	10
Wprowadzenie w świat Biblii. Człowiek i Bóg. Prorocy i objawienia.	19	Biblia jako kontekst interpretacyjny. Symbole biblijne.	12
Czas modlitwy. Miłość średniowieczna.	19	Franciszkanizm. Śmierć i zaświaty. Dialogi z tradycją (wybrany utwór współczesnego poety).	12
Renesansowi humaniści. Sztuka i architektura renesansu. Człowiek renesansu. Odkrycie świata. Wobec losu i nieuchronności śmierci – wybrane pieśni i treny Jana Kochanowskiego.	22	Wobec losu i nieuchronności śmierci – <i>Treny</i> (cykl poetycki). Dialogi z tradycją (wybrany utwór współczesnego poety).	10
Człowiek wobec nieskończoności – (Mikołaj Sęp-Szarzyński, wybrane sonety). <i>Przemysłny szlachcic Don Kichote z Manczy</i> Miguela de Cervantesa. W barokowym teatrze świata. Dwie miłości – świat i Bóg (Mikołaj Sęp-Szarzyński, wybrane sonety). W kręgu sarmatyzmu.	22	Człowiek wobec nieskończoności (Daniel Naborowski <i>Krótkość żywota</i>). Dwie miłości – świat i Bóg (wiersze Daniela Naborowskiego, Jana Andrzeja Morsztyna). Dialogi z tradycją (wybrany utwór współczesnego poety).	12
Czas rozumu. Czucie i wiara.	14	Dialogi z tradycją (wybrany utwór współczesnego poety).	5
Czas przełomu. Bunt młodych. Tajemnica istnienia. Miłość. Wędrowcy w świecie natury.	32	Mistrzowie romantycznej fantastyki. Poeci w kraju. Dramat romantyczny – Zygmunt Krasiński <i>Nie-Boska Komedia</i>	17

„Ja” Narodziny indywidualizmu. Za naszą i waszą wolność. Dramat romantyczny. W ogrodzie <i>Pana Tadeusza</i> . Poezja wieszczów. Słuchacze i czytelnicy.		Dialogi z tradycją (wybrane utwory współczesnych poetów). Analiza wypowiedzi krytycznoliterackich.	
Czy wyrazy zawsze znaczą to, co znaczą? Zrozumieć frazeologizmy. Dawne wyrazy w języku – archaizmy. Jak mówić i pisać pięknie oraz przekonująco. Retoryka, czyli sztuka wymowy. Dlaczego czasem pisano odmienne o tych samych sprawach? Język i styl różnych epok (przykłady utworów należących do literatury średniowiecza, renesansu, baroku i oświecenia z zakresu podstawowego). Zmiany znaczeniowe wyrazów (np.: rozszerzenie, zawężenie). Pojęcie stylu funkcjonalnego. Charakterystyka stylu naukowego (kontynuacja i poszerzenie zagadnień z gimnazjum). Cechy językowe charakterystyczne dla doby romantyzmu (utwory z poziomu podstawowego).	17	Styl biblijny. Cechy stylu klasycznego. Skąd przychodzimy? Język polski na tle języków europejskich i słowiańskich. Język i styl różnych epok (przykłady utworów zaliczanych do literatury średniowiecza, renesansu, baroku i oświecenia z zakresu rozszerzonego). Struktura znaczenia leksemu (zagadnienia szczegółowe: trudność opisu znaczenia, opisywanie znaczenia w słownikach, znaczenie centralne i znaczenia wtórne, mechanizmy powstawania znaczeń – metafora i metonimia). Relacje znaczeniowe między wyrazami (konwersja i komplementarność). Trudniejsze zmiany znaczeniowe w rozwoju wyrazów (przesunięcie znaczenia, degradacja i melioracja). Cechy językowe charakterystyczne dla doby romantyzmu (utwory z poziomu rozszerzonego).	12

Klasa 2 ok. 120 godzin (zakres podstawowy) i 80 godzin (zakres rozszerzony)

Zakres podstawowy		Zakres rozszerzony	
Zagadnienie główne/jednostka metodyczna	Liczba godzin	Zagadnienie główne/jednostka metodyczna	Liczba godzin
Pozytywiści wobec przeszłości i teraźniejszości. Labirynty realizmu. <i>Lalka</i> Bolesława Prusa.	27	Poszukiwania realistów. Realisci w Europie (<i>Pani Bovary</i> Gustawa Flauberta i <i>Nana</i> Emila Zoli).	17

Wobec wyzwań końca wieku (<i>Zbrodnia i kara</i> Fiodora Dostojewskiego).		Dialogi z tradycją (<i>Lalka</i> Bolesława Prusa – <i>Ester</i> Stefana Chwina)	
Dekadenci, melancholicy i sny o potędze. Przemiany języka poezji (wprowadzenie pojęć: symbolizm, impresjonizm, ekspresjonizm, klasycyzm, franciszkanizm, pejzaż wewnętrzny, synteza sztuk). Nowa proza. Żeromski. Conrad. Młodopolskie poszukiwania pierwotności. <i>Chłopi</i> (t. 1, <i>Jesień</i>) Władysława Stanisława Reymonta. Stanisław Wyspiański i teatr modernistyczny.	28	Być artystą. Dialogi z tradycją: artyści sto lat temu i dziś.	18
Poezja po I wojnie światowej: energia nowoczesności. Poezja po I wojnie światowej: siła tradycji. Proza realistyczna w dwudziestolecu. Groteska metafizyczna. Groteska. Wobec społeczeństwa i historii (<i>Ferdynand</i> Witolda Gombrowicza). Katastrofizm i katastrofa. Po katastrofie. Literatura wobec zagłady. Rozrachunki ze stalinizmem. Dziennik, esej (<i>Rok 1984</i> George'a Orwella).	35	Poezja po I wojnie światowej: energia nowoczesności (wybór utworów inny niż na poziomie podstawowym). Proza realistyczna w dwudziestolecu (powieść inna niż na poziomie podstawowym). Groteska. Wobec społeczeństwa i historii (<i>Szewcy</i> Stanisława Ignacego Witkiewicza, <i>Mistrz i Malgorzata</i> Michaiła Bułhakowa). Rozrachunki ze stalinizmem. Dziennik, esej (wybrane eseje i fragmenty dzienników).	35
Język jako system znaków. Zróżnicowanie języka naturalnego – dialekty, odmiany regionalne, środowiskowe i zawodowe. Stylizacja – definicja, typy, przykłady. Język pozytywizmu. Język Młodej Polski. Styl publicystyczno-dziennikarski. Język jako wartość – etyka słowa. Uczciwe i nieuczciwe komunikaty językowe.	25	Językowy obraz świata. Styl urzędowy. Wpływy języków obcych na polszczyznę w różnych epokach. Zapoznaczenia w ujęciu historycznym. Nowomowa. Język polityki i reklamy. Język pozytywizmu i Młodej Polski (utwory z poziomu rozszerzonego).	10

Podstawowe pojęcia kultury języka polskiego – norma, kodyfikacja, uzus, znaczenie poprawności, słowniki i poradniki językowe. Błędy językowe – błędy gramatyczne, błędy leksykalne. Język literatury w dwudziestolecu międzywojennym i w czasach wojny.	25	Język dwudziestolecia międzywojennego. Język w czasach wojny i okupacji (utwory z poziomu rozszerzonego).	10
---	----	---	----

Klasa 3 ok. 90 godzin (zakres podstawowy) i 70 godzin (zakres rozszerzony)

Zakres podstawowy		Zakres rozszerzony	
Zagadnienie główne/jednostka metodyczna	Liczba godzin	Zagadnienie główne/jednostka metodyczna	Liczba godzin
Literatura utraconych ojczyzn. Literatura i egzystencja. Teatr groteski. Więcej niż sztuka. Białoszewski i duch eksperymentu. Poezja, która ocala. Klasycyzm drugiej połowy XX wieku. Duch oporu i zmiany. Literatura faktu. Gatunki internetowe i klubowe (<i>Podróż z Herodem</i> Ryszarda Kapuścińskiego). Uwaga! W tej liczbie godzin liczone są lekcje syntetyzujące wiadomości i umiejętności ucznia ze wszystkich etapów edukacyjnych.	70	Literatura utraconych ojczyzn (wybór utworów inny niż na poziomie podstawowym). Teatr groteski (wybór utworów inny niż na poziomie podstawowym). Poezja, która ocala. Klasycyzm drugiej połowy XX wieku (wybór utworów inny niż na poziomie podstawowym). Literatura dwudziestolecia. Przygoda z wolnością. Literatura faktu. Gatunki internetowe i klubowe.	15
Podstawowe cechy stylu potocznego (kontynuacja i poszerzenie zagadnień z gimnazjum). Sytuacja komunikacyjna. Tekst. Spójność tekstowa i jej rodzaje. Manipulacja i perswazja. Język polityki i język reklamy. Język w internecie. Najnowsze zjawiska w języku polskim. Sposoby wzbogacania słownictwa (neologizmy).	20	Styl potoczny jako centrum derywacyjne innych stylów polszczyzny. Funkcje języka. Tekst linearny oraz hipertekst.	7

Uwaga! W tej liczbie godzin liczone są lekcje syntetyzujące wiadomości i umiejętności ucznia ze wszystkich etapów edukacyjnych.

Na rzeczywisty rozkład godzin ma wpływ indywidualizacja procesu kształcenia, styl pracy nauczyciela i zakres samodzielnych działań ucznia powiązanych z pracą projektową i wykorzystaniem technologii informacyjnej umożliwiającej samokształcenie. Efekty programu zależą od sposobu wykorzystania multimedialnych i dostępu do wybranej platformy edukacyjnej. W świetle podstawy programowej należy założyć realizację wybranych zagadnień (np. hipertekst, wykorzystanie edytora tekstów) na platformie edukacyjnej, umożliwiającej również pracę zespołową, szybki przepływ informacji w grupie, współpracę w realizacji zadań, wymianę materiałów edukacyjnych, prezentowanie wyników pracy indywidualnej, komunikowanie się z nauczycielem w kwestii rozstrzygania różnych problemów pojawiających się w procesie uczenia się – nauczania.

5. Opis założonych osiągnięć uczniów

Wymagania programowe formułuje, porządkuje i hierarchizuje nauczyciel, analizując podstawę programową. Są one ośrodkiem planowania pracy dydaktyczno-wychowawczej. Wskazują na wynik procesu kształcenia i stanowią istotny element planu pracy i planu lekcji. Motywują ucznia do nauki poprzez nastawienie na działanie. Obowiązująca podstawa programowa czyni nauczyciela szkoły ponadgimnazjalnej odpowiedzialnym za efekty kształcenia na wcześniejszych etapach edukacyjnych. Aby właściwie określić osiągnięcia edukacyjne swoich uczniów na zakończenie nauki, powinien on znać wymagania szczegółowe obowiązujące przynajmniej na poziomie gimnazjum. Należy pamiętać, że na egzaminie maturalnym obowiązują wymagania szczegółowe wszystkich etapów edukacyjnych. Świadomość obrazu osiągnięć ucznia gimnazjum pozwoli trafnie zdiagnozować potrzeby uczniów rozpoczynających naukę w szkole ponadgimnazjalnej. Zachowanie spójności celów i treści nauczania dwóch etapów edukacyjnych: III i IV na pewno wpływa decydująco na poziom osiągnięć ucznia przystępującego do egzaminu maturalnego.

Osiągnięcia gimnazjalisty I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji

Uczeń:

- potrafi już samodzielnie korzystać z informacji i wskazać ich źródła; odróżnia komunikaty werbalne od niewerbalnych, zawarte w dźwięku i obrazie; wyjaśnia znaczenia słów w tekście, dostrzega ich wieloznaczność; krytycznie ocenia zawartość komunikatów; cytuje odpowiednie fragmenty tekstu; porządkuje informacje w zależności od ich funkcji w przekazie; odróżnia informacje o faktach od opinii; rozpoznaje różnice między fikcją a kłamstwem, między wypowiedzią emocjonalną i perswazyjną; dostrzega w tekstach aprobatę, dezaprobatę, negację, prowokację, przejawy agresji i manipulacji, a w wypowiedziach argumentacyjnych wskazuje tezę, argumenty i wnioski; rozróżnia cechy artykułu, wywiadu i reportażu; korzysta z informacji z przypisu; korzysta ze słowników: języka polskiego, poprawnej polszczyzny, frazeologicznego, wyrazów obcych, synonimów i antonimów oraz szkolnego słownika terminów literackich – w formie książkowej i elektronicznej; ponadto wyjaśnia pojęcie stylu i rozpoznaje cechy stylu potocznego, urzędowego, artystycznego i naukowego; dostrzega zróżnicowanie słownictwa – rozpoznaje słownictwo ogólnonarodowe i słownictwo o ograniczonym zasięgu (wyrazy gwarowe, terminy naukowe, archaizmy i neologizmy, eufemizmy i wulgaryzmy; dostrzega negatywne konsekwencje używania wulgaryzmów); rozpoznaje wyrazy rodzime i zapożyczone (obce) – rozumie ich funkcję w tekście;
- rozpoznaje cechy kultury i języka swojego regionu; w zakresie wiadomości o języku rozpoznaje w zdaniach i w równoważnikach zdań różne rodzaje podmiotów, orzeczeń, dopełnień, okoliczników oraz przydawek – rozumie ich funkcję; rozróżnia rodzaje zdań złożonych podrzędnie i współrzędnie, imiesłowne równoważniki zdań, zdania bezpodmiotowe oraz

rozumie ich funkcje w wypowiedzi; odróżnia temat fleksyjny od końcówki; odróżnia czasowniki dokonane i niedokonane; rozpoznaje tryby i strony (czynną i bierną) czasownika oraz imiesłowów – wyjaśnia ich funkcje w tekście;

- rozpoznaje temat słowotwórczy i formant w wyrazach pochodnych i wskazuje funkcje formantów w nadawaniu znaczenia wyrazom pochodnym.

II. Analiza i interpretacja tekstów kultury

Uczeń:

- czyta bardziej świadomie i samodzielnie, wyraża refleksje o przeczytanych tekstach i wartościach w nie wpisanych, poznaje nowe gatunki i konwencje literackie; wychodzi poza literaturę młodzieżową i popularną, staje się odbiorcą dzieł klasycznych, ważnych dla kultury polskiej i światowej; we wstępnym rozpoznaniu dzieła potrafi opisać odczucia, które w nim budzi, i określić problematykę utworu; analizując, przedstawia najistotniejsze treści wypowiedzi w takim porządku, w jakim występują one w tekście; charakteryzuje postać mówiącą w utworze; rozróżnia narrację pierwszoosobową i trzecioosobową oraz określa ich funkcje w utworze; wskazuje funkcje użytych w utworze środków stylistycznych z zakresu słownictwa (neologizmów, archaizmów, zdrobnień, zgrubień, metafor), składni (powtórzeń, pytań retorycznych, różnego typu zdań i równoważników), fonetyki (rytmu, rytmu, wyrazów dźwiękonaśladowczych); omawia funkcje elementów konstrukcyjnych utworu (tytułu, podtytułu, motto, apostrofy, puenty, punktu kulminacyjnego);
- przypisuje czytany utwór do właściwego rodzaju literackiego (epika, liryka, dramat); rozpoznaje czytany utwór jako: przypowieść, pamiętnik, dziennik, komedię, dramat (gatunek), tragedię, balladę, nowelę, hymn, powieść historyczną; rozpoznaje odmiany gatunkowe literatury popularnej: powieść lub opowiadanie obyczajowe, przygodowe, detektywistyczne, fantastycznonaukowe, fantasy;
- wskazuje elementy dramatu, takie jak: akt, scena, tekst główny, tekst poboczny, monolog, dialog;
- znajduje w tekstach współczesnej kultury popularnej (np. w filmach, komiksach, piosenkach) nawiązania do tradycyjnych wątków literackich i kulturowych; wskazuje przykłady mieszania gatunków; uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: literatura, teatr, film, muzyka, sztuki plastyczne, sztuki audiowizualne. Przedstawia propozycję odczytania konkretnego tekstu kultury i ją uzasadnia; odwołuje się do kontekstu biograficznego, historycznego; interpretuje głosowo wybrane utwory literackie (recytowane w całości lub we fragmentach); posługuje się nazwami wartości pozytywnych i ich przeciwieństw oraz określa postawy z nimi związane, poddaje refleksji wartości uniwersalne; dostrzega różnicowanie postaw społecznych, obyczajowych, narodowych, religijnych, etycznych, kulturowych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość.

III. Tworzenie wypowiedzi

Uczeń:

- zyskuje świadomość funkcji środków językowych, które służą formułowaniu wypowiedzi; zdobywa wiedzę o różnych odmianach polszczyzny i kształci umiejętność poprawnego wykorzystywania ich w różnych sytuacjach, pogłębia znajomość etyki mowy i etykiety języka; poznaje i tworzy nowe, coraz trudniejsze formy wypowiedzi, rozwijając umiejętności mówienia i pisania, ustnie tworzy spójne monologi i dialogi oraz wypowiada się pisemnie w następujących formach gatunkowych: urozmaicone kompozycyjnie i fabularnie opowiadanie, opis sytuacji i przeżyć, zróżnicowany stylistycznie i funkcjonalnie opis zwykłych przedmiotów lub dzieł sztuki, charakterystyka postaci literackiej, filmowej lub rzeczywistej, sprawozdanie z lektury, filmu, spektaklu i ze zdarzenia z życia, rozprawka, podanie, życiorys i CV, list motywacyjny, dedykacja; dostosowuje odmianę i styl języka do gatunku, w którym się wypowiada; organizuje tekst adekwatnie do formy; tworzy plan twórczy własnej wypowiedzi; dokonuje starannej redakcji tekstu napisanego ręcznie i na

- komputerze (umiejętnie formatuje tekst, dobiera rodzaj czcionki według rozmiaru i kształtu, stosuje właściwe odstępy, wyznacza marginesy i justuje tekst, dokonuje jego korekty, jednocześnie kontrolując autokorektę), poprawia ewentualne błędy językowe, ortograficzne oraz interpunkcyjne; uczestniczy w dyskusji, uzasadnia własne zdanie, przyjmuje poglądy innych lub polemizuje z nimi; przestrzega zasad etyki mowy w różnych sytuacjach komunikacyjnych, m.in. wykorzystując elektroniczne środki przekazywania informacji, takie jak: SMS, e-mail, czat, blog; stosuje zasady etykiety językowej – zwraca się do rozmówcy w zależności od sytuacji i relacji łączącej go z osobą, do której mówi (dorosły, rówieśnik, obcy, bliski); posługuje się formułami grzecznościowymi; świadomie, odpowiedzialnie, selektywnie korzysta (jako odbiorca i nadawca) z elektronicznych środków przekazywania informacji, w tym z internetu, rozróżnia normę językową wzorcową oraz użytkową i stosuje się do nich; sprawnie posługuje się oficjalną i nieoficjalną odmianą polszczyzny; przestrzega granic stosowania slangu młodzieżowego; dąży do precyzyjnego wysławiania się; świadomie dobiera synonimy i antonimy dla wyrażenia zamierzonych treści; stosuje związki frazeologiczne, rozumiejąc ich znaczenie; stosuje różne rodzaje zdań we własnych tekstach; dostosowuje szyk wyrazów i zdań składowych do wagi, jaką nadaje przekazywanym informacjom;
- wykorzystuje wiedzę o składni w stosowaniu reguł interpunkcyjnych; stosuje średnik; przekształca części zdania pojedynczego w zdania podrzędne i odwrotnie, przekształca konstrukcje strony czynnej w konstrukcje strony biernej i odwrotnie, zamienia formy osobowe czasownika na imiesłowowe i odwrotnie – ze świadomością ich funkcji i odpowiednio do celu całej wypowiedzi; zamienia mowę niezależną na zależną; wprowadza do wypowiedzi partykuły, aby modyfikować znaczenia składników wypowiedzi; wykorzystuje wykrzyknik jako część mowy w celu wyrażenia emocji; stosuje wolacz w celu osiągnięcia efektów retorycznych; stosuje poprawne formy odmiany rzeczowników, czasowników (w tym imiesłowów), przymiotników, liczebników i zaimków; stosuje poprawne formy wyrazów w związkach składniowych (zgody i rzędu); operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijającym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: rozwój psychiczny, moralny i fizyczny człowieka; społeczeństwo i kultura; region i Polska).

Należy pamiętać również, że absolwent gimnazjum poznał już wybrane utwory klasyków polskich i światowych, m.in.: Jana Kochanowskiego, Ignacego Krasickiego, Williama Szekspira, Moliere, Aleksandra Fredry, Adama Mickiewicza, Bolesława Prusa, Elizy Orzeszkowej, Henryka Sienkiewicza oraz współczesnych poetów polskich. Znał także fragmenty eposów Homera i Biblii.

Nauczyciel szkoły ponadgimnazjalnej, realizując nowe treści nauczania i ustalając zakres osiągnięć swoich uczniów, w znacznym stopniu poszerza to, co opanowali oni w gimnazjum.

Przewidywane osiągnięcia uczniów szkoły ponadgimnazjalnej:

Zakres podstawowy	Zakres rozszerzony
I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji	
1. Czytanie i słuchanie	
Uczeń: 1. odczytuje sens wyrazów, związków frazeologicznych, zdań, akapitów, całego tekstu; odróżnia znaczenie realne i etymolo-	Ponadto uczeń: 1. odwołuje się do treści utworów stanowiących konteksty dla tekstów kultury poznawanych w szkole;

giczne; objaśnia sens akapitu; określa funkcję akapitu w całości wypowiedzi; 2. rozpoznaje specyfikę tekstów publicystycznych na przykładzie artykułu, felietonu, reportażu, tekstów politycznych (przemówienie) i popularnonaukowych; wśród tekstów prasowych rozróżnia wiadomość i komentarz; odczytuje zawarte w odbieranych tekstach informacje zarówno jawne, jak i ukryte; 3. rozpoznaje typ nadawcy i adresata tekstu; 4. wskazuje charakterystyczne cechy stylu danego tekstu, rozpoznaje zastosowane w nim środki językowe i ich funkcje w tekście; 5. rozróżnia argumenty, kluczowe pojęcia i twierdzenia w tekście argumentacyjnym; dokonuje logicznego streszczenia; 6. rozróżnia w dialogu odpowiedzi właściwe i unikowe; 7. rozpoznaje w wypowiedzi ironię; objaśnia jej mechanizm i funkcję; 8. rozpoznaje pytania podchwytliwe i sugerujące odpowiedź; 9. rozpoznaje manipulację językową w tekstach reklamowych, w języku polityków i dziennikarzy.	2. potrafi odwołać się do wypowiedzi krytycznoliterackiej i teoretycznoliterackiej, np. recenzji, szkicu, artykułu, eseju; 3. porównuje tekst linearny i hipertekst; 4. rozpoznaje retoryczną organizację wypowiedzi – wskazuje zastosowane w niej sposoby osiągnięcia przejrzystości i sugestywności; 5. rozpoznaje mechanizmy nowomowy charakterystyczne dla systemów totalitarnych.
2. Samokształcenie i docieranie do informacji	
Uczeń: 1. podaje literaturę przydatną do opracowania różnych zagadnień; selekcionuje ją według wskazanych kryteriów, korzystając z dostępnych zasobów bibliotecznych, zarówno z tradycyjnego księgozbioru, jak i z zapisów multimedialnych i elektronicznych, w tym internetu; 2. posługuje się słownikami i leksykonami, w tym słownikiem etymologicznym i symboli; 3. tworzy przedmiotowe bazy danych zawierające informacje zdobywane w toku nauki; 4. sporządza opis bibliograficzny książki i artykułu, zapisów elektronicznych; sporządza bibliografię do danego tematu.	Ponadto uczeń: 1. samodzielnie wybiera do lektury teksty, stosując różne kryteria wyboru i je uzasadnia; 2. adiustuje tekst na poziomie elementarnym.
3. Świadomość językowa	
Uczeń: 1. analizuje znaczenia słów, odwołując się do słowników; definiuje słowa również z pomocą słowników;	Ponadto uczeń: 1. rozróżnia na wybranych przykładach funkcje języka – poznawczą (kategoryzowanie świata), komunikacyjną (tworzenie

2. wyjaśnia pojęcia znaku i systemu znaków; uzasadnia, że język jest systemem znaków; rozróżnia znaki werbalne i niewerbalne, określa ich różne funkcje i sposoby interpretacji; 3. wyjaśnia pojęcie aktu komunikacji językowej i wskazuje jego składowe (nadawca, odbiorca, kod, komunikat, kontekst); dostrzega zmiany w modelu komunikacji; omawia je, np. różnice między tradycyjną komunikacją ustną lub pisaną a komunikacją przez internet; 4. nazywa funkcje tekstu (informatywną, poetycką, ekspresywną, impresywną – w tym perswazyjną); rozpoznaje na przykładach; 5. wskazuje w czytanych tekstach przykłady odmian terytorialnych, środowiskowych i zawodowych polszczyzny; analizuje przykłady tych odmian; 6. rozpoznaje w czytanych tekstach oraz wypowiedziach mówionych stylizację, rozróżnia jej rodzaje (archaizację, dialektyzację, kolokwializację) i określa funkcje; 7. rozróżnia pojęcia błędu językowego i zamierzonej innowacji językowej, poprawności i stosowności wypowiedzi; rozpoznaje i poprawia różne typy błędów językowych; 8. odróżnia słownictwo neutralne od emocjonalnego i wartościującego, oficjalne od swobodnego.	wypowiedzi i stosowanie języka w aktach komunikacji) oraz społeczną (jednoczenie grupy i budowanie tożsamości zbiorowej – regionalnej, środowiskowej, narodowej); omawia przykłady tych funkcji; 2. dostrzega związek języka z obrazem świata; 3. rozpoznaje wybrane cechy języka polskiego, które świadczą o jego przynależności do rodziny języków słowiańskich; sytuuje polszczyznę na tle innych języków używanych w Europie; 4. postrzega styl potoczny jako centrum systemu stylowego polszczyzny, od którego odróżniają się inne style: artystyczny, naukowy, urzędowy, publicystyczny.
II. Analiza i interpretacja tekstów kultury.	
Uczeń wykazuje się pełną znajomością tekstów literackich i innych tekstów kultury wskazanych przez nauczyciela.	
1. Wstępne rozpoznanie	
Uczeń: 1. prezentuje własne przeżycia wynikające z kontaktu z dziełem sztuki; 2. określa problematykę utworu; 3. rozpoznaje konwencję literacką.	Uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego.
2. Analiza	
Uczeń: 1. wskazuje zastosowane w utworze środki wyrazu artystycznego (poznane wcześniej, a ponadto: oksymorony, synekdochy, hiperbole, elipsy, paralelizmy) oraz inne wyznaczniki poetyki danego utworu (z zakresu podstaw wersyfikacji, kompozycji, genologii); określa ich funkcje;	Ponadto uczeń: 1. wskazuje związki między różnymi aspektami utworu (estetycznym, etycznym i poznawczym); 2. dostrzega przemiany konwencji i praktykę ich łączenia (synkretizm konwencji i gatunków);

2. dostrzega w czytanych utworach cechy charakterystyczne określonej epoki (średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, współczesność); 3. analizuje teksty dawne, dostrzega w nich różnice językowe (fonetyczne, leksykalne) wynikające ze zmian historycznych; 4. rozpoznaje w utworze sposoby kreowania świata przedstawionego i bohatera (narracja, fabuła, sytuacja liryczna, akcja); 5. porównuje utwory literackie lub ich fragmenty.	3. rozpoznaje aluzje literackie i symbole kulturowe (np. biblijne, romantyczne) oraz ich funkcję ideową i kompozycyjną, a także znaki tradycji, np. antycznej, judaistycznej, chrześcijańskiej, staropolskiej; 4. dostrzega w czytanych utworach: parodię, parafrazę i trawestację, wskazuje ich wzorce tekstowe; 5. rozpoznaje styl utworu, np. wiersza renesansowego, barokowego, klasycystycznego, romantycznego; charakteryzuje styl utworu.
3. Interpretacja	
Uczeń: 1. wykorzystuje w interpretacji elementy znaczące dla odczytania sensu utworu, np. słowa kluczowe, wyznaczniki kompozycji; 2. wykorzystuje w interpretacji utworu konteksty, np. literackie, kulturowe, filozoficzne, religijne; 3. porównuje funkcjonowanie tych samych motywów w różnych utworach literackich; 4. odczytuje treści alegoryczne i symboliczne utworu.	Ponadto uczeń: 1. dostrzega i komentuje estetyczne wartości utworu literackiego; 2. przeprowadza interpretację porównawczą utworów literackich; 3. interpretuje esej, felieton; wskazuje ich cechy gatunkowe; 4. konfrontuje tekst literacki z innymi tekstami kultury, np. plastycznymi, teatralnymi, filmowymi.
4. Wartości i wartościowanie	
Uczeń: 1. dostrzega związek języka z wartościami; wyjaśnia, co to znaczy, że język podlega wartościowaniu, (np. język jasny, prosty, zrozumiały, obrazowy, piękny) i jest narzędziem wartościowania, a także źródłem poznania wartości (utrwalonych w znaczeniach nazw wartości, takich jak: dobro, prawda, piękno; wiara, nadzieja, miłość; wolność, równość, braterstwo; Bóg, honor, ojczyzna; solidarność, niepodległość, tolerancja); 2. dostrzega obecne w utworach literackich oraz innych tekstach kultury wartości narodowe i uniwersalne; 3. dostrzega w świecie konflikty wartości; wskazuje źródła tych konfliktów.	Ponadto uczeń: 1. wskazuje różne sposoby wyrażania wartościowań w tekstach.

III. Tworzenie wypowiedzi	
1. Mówienie i pisanie	
Uczeń: 1. tworzy dłuższy tekst pisany lub mówiony (rozprawka, recenzja, referat, interpretacja utworu literackiego lub fragmentu) zgodnie z podstawowymi regułami jego organizacji, przestrzegając zasad spójności znaczeniowej i logicznej; 2. przygotowuje wypowiedź (wybiera formę gatunkową i odpowiedni układ kompozycyjny, analizuje temat, wybiera formę kompozycyjną, sporządza plan wypowiedzi, dobiera właściwe słownictwo); 3. tworzy samodzielną wypowiedź argumentacyjną według podstawowych zasad logiki i retoryki (stawia tezę lub hipotezę, dobiera argumenty, porządkuje je, hierarchizuje, dokonuje ich selekcji pod względem użyteczności w wypowiedzi, podsumowuje, dobiera przykłady ilustrujące wywód myślowy, przeprowadza prawidłowe wnioskowanie); 4. publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także o tempo mowy i donośność głosu); 5. stosuje uczciwe zabiegi perswazyjne, zdając sobie sprawę z ich wartości i funkcji; wystrzega się nieuczciwych zabiegów erytycznych; 6. opracowuje redakcyjnie własny tekst (dokonuje uzupełnień, przekształceń, skrótów, eliminuje przypadkową niejednoznaczność wypowiedzi, sporządza przypisy); 7. wykonuje różne działania na tekście cudzym, np. streszcza, parafrazuje, sporządza konspekt, cytuje.	Ponadto uczeń: 1. tworzy wypowiedzi ze świadomością ich funkcji sprawczej; 2. ocenia własną kompetencję językową (poprawność gramatyczną i słownikową) oraz kompetencję komunikacyjną (stosowność i skuteczność wypowiedzianych słów).
2. Świadomość językowa	
Uczeń: 1. operuje słownictwem z określonych kręgów tematycznych (na tym etapie rozwijanym i koncentrującym się przede wszystkim wokół tematów: Polska, Europa, świat – współczesność i przeszłość; kultura, cywilizacja, polityka).	Uczeń spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego.

6. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia

Ocenianie jest integralną częścią procesu kształcenia. Stanowi źródło informacji o poziomie osiągnięć uczniów, a pośrednio o jakości pracy nauczyciela w zakresie planowania i realizacji procesu kształcenia.

W świetle istniejącego prawa ocenianie osiągnięć edukacyjnych ucznia to proces, który „polega na rozpoznawaniu przez nauczycieli poziomu postępów w opanowaniu przez ucznia wiadomości i umiejętności w stosunku do wymagań edukacyjnych wynikających z podstawy programowej, określonej w odrębnych przepisach, i realizowanych w szkole programów nauczania, uwzględniających tę podstawę”¹.

Ocenianiu podlegają zatem wiadomości i umiejętności wskazane w podstawie programowej, czyli wymagania szczegółowe w zakresie podstawowym i rozszerzonym. Są one jednocześnie standardami egzaminacyjnymi, czyli określają osiągnięcia ucznia, którymi powinien wykazać się na egzaminie maturalnym. Wskazują także działania uczniów powiązane z materiałem nauczania. Nauczyciel, układając na ich podstawie zadania dla ucznia, musi sam określić warunki i akceptowany poziom wykonania sprawdzanych czynności. Ocena szkolna jest więc komunikatem skierowanym do ucznia, zawierającym informację o tym, w jakim stopniu spełnił on wymagania programowe.

Ocenianie osiągnięć edukacyjnych z języka polskiego, włączające się w proces oceniania wewnątrzszkolnego, ma na celu:

- informowanie ucznia o poziomie jego osiągnięć edukacyjnych i jego zachowaniu oraz o postępach w tym zakresie;
- udzielanie uczniowi pomocy w samodzielnym planowaniu swojego rozwoju;
- motywowanie ucznia do dalszych postępów w nauce i zachowaniu;
- dostarczenie rodzicom (prawnym opiekunom) i nauczycielom informacji o postępach, trudnościach w nauce, zachowaniu oraz specjalnych uzdolnieniach ucznia;
- umożliwienie nauczycielom doskonalenia organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Wynik procesu oceniania można wyrazić stopniem szkolnym, a także w punktach, procentach lub w inny uzgodniony sposób. Nabyte w toku nauki wiadomości i umiejętności uczeń prezentuje ustnie, pisemnie i praktycznie (wytworząc produkt mający wartość rynkową, typu gazetka szkolna, folder, album, tomik własnych tekstów). Ocenie podlegają więc wszystkie rodzaje aktywności ucznia wyrażone w różny sposób, np. wypowiedzi ustne dotyczące nowego materiału literackiego lub już wcześniej poznanego, autorskie prezentacje multimedialne, wystąpienia publiczne, recytacje, eseje, analizy i interpretacje tekstów kultury, rozprawki, dłuższe opracowania krytycznoliterackie wybranych zagadnień, notatki, ćwiczenia językowe, słownikowe i redakcyjne. Nauczyciel powinien stworzyć uczniowi warunki do przedstawienia wiadomości i umiejętności w czasie zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych, dostosowując sytuację oceniania do możliwości i potrzeb młodzieży.

Do najważniejszych form sprawdzania i oceniania osiągnięć edukacyjnych uczniów z języka polskiego można zaliczyć wielostopniowe testy sprawdzające wiadomości i umiejętności wskazane w podstawie programowej oraz wypracowania klasowe diagnozujące poziom kompetencji tworzenia dłuższej wypowiedzi pisemnej w określonej formie. Ważne, aby oceniać nie tylko wynik pracy ucznia, lecz także jego działania w procesie tworzenia wypowiedzi, zarówno w pracy zespołowej, jak i indywidualnej, pod kierunkiem nauczyciela i całkowicie samodzielnej.

Nauczyciel języka polskiego w szkole ponadgimnazjalnej powinien pamiętać, że każdy absolwent gimnazjum miał obowiązek udziału w realizacji projektu edukacyjnego. Na pewno warto wykorzystać w procesie oceniania umiejętności mające zastosowanie w realizacji zadań projektowych, zwłaszcza z wykorzystaniem narzędzi informatycznych. Oznacza to, że ocenie podlega też wynik samokształcenia, czyli samodzielnego uczenia się, które ma wpływ m.in. na przygotowanie ucznia do wystąpień publicznych (np. wybór tematu wystąpienia, koncepcja wypowiedzi i jej plan, opracowanie zestawienia bibliograficznego, przygotowanie niezbędnych materiałów).

Liczba stosowanych form sprawdzania i oceniania osiągnięć edukacyjnych uczniów powinna wynikać przede wszystkim z analizy przebiegu procesu dydaktycznego i jego uwarunkowań oraz efektów wyrażanych oceną bieżącą. Nauczyciel ocenia jawnie i kryterialnie. Uczeń musi znać i rozumieć stosowane przez nauczyciela kryteria, a nawet współuczestniczyć w ich ustalaniu. Powinien wiedzieć, za co, kiedy i w jaki sposób będzie oceniany. Stale i systematycznie musi uzyskiwać informację zwrotną o wyniku uczenia się (komentarz dydaktyczny do wypowiedzi pisemnej lub ustnej, recenzja pracy ucznia). Należy uwrażliwić go na kilka charakterystycznych zasad dla oceny osiągnięć z języka polskiego.

¹ Rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. Nr 83, poz. 562, z późn. zm.)

1. W ocenie osiągnięć z języka polskiego szczególną uwagą objęte są prace pisemne oraz wypowiedzi ustne, ponieważ dają one możliwość zaprezentowania dwóch kluczowych umiejętności przedmiotowych: poprawnego językowo wypowiadania się o tekstach kultury i tworzenia własnego tekstu na podstawie lektury, własnych doświadczeń czytelniczych i życiowych. Oceniane są zatem aktywności ucznia kształtowane od pierwszego etapu edukacyjnego, a wskazane w celach ogólnych, prezentowane ustnie lub pisemnie, ujmowane w wypowiedź kilkudzaniową lub dłuższą, przyjmujące postać tekstu narracyjnego, subiektywnego, argumentacyjnego.
2. Ocena dłuższych wypowiedzi ustnych i pisemnych jest wielokryterialna.
3. Normą oceny są wymagania programowe uporządkowane przynajmniej na dwóch poziomach: podstawowym i ponadpodstawowym w zakresie podstawowym i rozszerzonym.
4. Opanowanie pełne lub w znacznym stopniu wymagań na poziomie podstawowym w zakresie podstawowym nauczania równa się uzyskaniu oceny dostatecznej (ustalenia procentowe są najczęściej zależne od wewnętrznych systemów oceniania). Opanowanie wymagań programowych na poziomie podstawowym w zakresie podstawowym nauczania w niewielkim stopniu równa się uzyskaniu oceny dopuszczającej. Pełne opanowanie wymagań programowych na poziomie podstawowym w zakresie podstawowym nauczania i w części wymagań z poziomu ponadpodstawowego równa się zdobyciu oceny dobrej. Pełne opanowanie wymagań programowych na poziomie podstawowym z zakresu podstawowego nauczania i w znacznej części wymagań z poziomu ponadpodstawowego równa się uzyskaniu oceny bardzo dobrej. Uczeń, który chce uzyskać ocenę bardzo dobrą, powinien także sprostać przynajmniej w części wymaganiom szczegółowym dla rozszerzonego zakresu nauczania języka polskiego. Pełne opanowanie wymagań szczegółowych opisanych w podstawie programowej dla zakresu podstawowego i rozszerzonego nauczania języka polskiego równa się ocenie celującej.
5. Zakres wymagań na poszczególne stopnie nauczyciel przedstawia w postaci pisemnej notatki, informacji ustnej, szczegółowego wykazu czynności ucznia umieszczonego na stronie internetowej.
6. Wymagania programowe w odpowiednim zakresie nauczyciel przedstawia uczniowi na początku roku, semestralnie, przed klasówką, przed poprawą, w czasie lekcji utrwalających lub powtórzeniowych, a także na bieżąco (podczas każdej lekcji, mówiąc o celach uczenia się) oraz na zakończenie danego cyklu kształcenia.
7. Do podstawowych zadań nauczyciela oceniającego należy informowanie rodziców (prawnych opiekunów) ucznia o poziomie spełnienia przez niego wymagań programowych, czynionych postępach i ewentualnych trudnościach, a także przygotowanie wychowanka do samooceny i autorefleksji.

Tak rozumiane ocenianie łączy podejście formalne, zorientowane na poziom spełnienia wymagań szczegółowych opisanych w podstawie programowej, z podejściem humanistycznym, mającym na celu wspomaganie ucznia w jego rozwoju adekwatne do jego możliwości. W procesie oceniania ma zastosowanie pomiar sprawdzający ukierunkowany na diagnozę i strategię analityczną, służącą kierowaniu rozwojem ucznia i rozpoznaniu jego trudności w opanowaniu wymaganych wiadomości i umiejętności. Zastosowanie pomiaru różnicującego może okazać się przydatne na próbnym egzaminie maturalnym.

Świadome kierowanie rozwojem ucznia wymaga od nauczyciela stosowania w odpowiednich proporcjach dwóch strategii oceniania: analitycznej i holistycznej. Narzędzia oceniania podporządkowane strategii analitycznej zawierają większą liczbę zadań sprawdzających proste czynności ucznia punktowane w skali 0–1 (przede wszystkim zadania otwarte krótkiej odpowiedzi lub zadania zamknięte z jedną odpowiedzią prawidłową do wyboru). Umożliwiają one rozpoznanie trudności ucznia w opanowaniu wybranego zakresu treści kształcenia. Stosując strategię holistyczną, nauczyciel tworzy narzędzia oceniania charakteryzujące się niewielką liczbą zadań złożonych w formie, punktowanych w rozszerzonej skali, których rozwiązanie wymaga od ucznia dużej samodzielności. Ocenie podlega całość rozwiązania, a nie jego elementy. Rozwiązanie ucznia nauczyciel odnosi do modelu poprawnej odpowiedzi.

Niezależnie od założonego stopnia szczegółowości i przyjętej strategii oceniania każda forma aktywności ucznia wymaga opracowania kryteriów. Ocenianie wielokryterialne polega na stosowaniu wyróżnionych kryteriów jakościowych w punktowaniu rozwiązania. Kryteria oceny to umowne, jakościowe cechy dłuższych wypowiedzi, niezależne aspekty ocenianych prac. Mogą być równorzędne lub różnić się wagą (nadkryterium).

Wypowiedzi ustne i pisemne ucznia podlegają ocenie wielokryterialnej. W ocenianiu analitycznym opis kryteriów to szczegółowy rejestr wszystkich czynności ucznia, wykonanych operacji myślowych. W ujęciu holistycznym kryteria ujmują się globalnie, budując typy rozwiązań. Kryteria na ogół się powtarzają. Do najczęściej stosowanych należą: realizacja tematu, kompozycja, zapis tekstu (ortografia i interpunkcja), język i styl wypowiedzi. Jeżeli nauczyciel przyjmie, że kryteria są równorzędne, to stanowią one wtedy układ samoważący. Nie ma kryteriów dyskwalifikujących.

Przykład 1. Strategia analityczna:

Wymaganie szczegółowe z podstawy programowej:

III.1.7. Uczeń wykonuje różne działania na tekście cudzym (np. streszcza, parafrazuje, sporządza konspekt, cytuje).

Zadanie dla ucznia: Dokonaj streszczenia podanego fragmentu *Dziejów Tristana i Izoldy*.

Kiedy nadszedł czas oddania Izoldy rycerzom Kornwalii, matka jej nazbierała ziół, kwiatów i korzeni, rozmieszała je w winie i uwarzyła silny napój. Dokończywszy go wedle przepisów sztuki czarnoksięskiej, zlała do bukłaczka i rzekła tajemnie do Brangien:

– Słuchaj, dziecko, masz udać się z Izoldą do kraju króla Marka. Miłujesz ją wierną miłością; weź tedy ten bukłaczek z winem i zapamiętaj te słowa. Ukryj go w taki sposób, aby go żadne oko nie ujrzało i żadne wargi się doń nie zbliżyły. Ale kiedy przyjdzie noc weselna i chwila, w której zostawia się małżonków samowtór ze sobą, wlejesz to wino nasycone ziołami do czaszy i podasz, aby wypróżnili ją wspólnie król Marek i królowa Izolda. Bacz jeno dobrze, dziewczyno, aby oni sami tylko mogli skosztować napoju. Taka jest bowiem jego moc: ci, którzy wypiją go razem, będą się miłowali wszystkimi zmysłami i wszystką myślą na zawsze, przez życie i po śmierci.

Brangien przyrzekła królowej, iż uczyni wedle jej woli.

Prując głębokie fale, statek unosił Izoldę. Ale im bardziej oddalał się od ziemi irlandzkiej, tym bardziej młoda dziewczyna czuła w sercu żal. Siedząc w namiocie, w którym zamknęła się z Brangien, służebnicą wierną, płakała, wspominając swój kraj. Dokąd ją wiodą ci cudzoziemcy? Do kogo? Na jaki los? Kiedy Tristan zbliżał się i chciał ją uspokajać łagodnymi słowy, gniewała się, odtrącała go i nienawiść wzdymała jej serce. Przybył on, rabuśnik, on, morderca Morholtowy, wydarł ją podstępem matce i ziemi rodzinnej; nie raczył zachować jej dla samego siebie i oto uwozi ją jako łup ku nieprzyjacielskiej ziemi! „Nieszczężna! – myślała sobie. – Przekłęte niech będzie morze, które mnie nosi! Raczej wolabym umrzeć w ziemi, gdzie się zrodziłam, niż żyć tam...”.

Jednego dnia wiatry uciszyły się i żagle opadły, zwiśle u masztu. Tristan kazał przybić do wyspy; znużeni morzem rycerze kornwalijscy oraz majtkowie wysiedli na ląd. Jedna Izolda została na statku wraz z młodą służebniczką. Tristan zbliżył się do królowej i starał się ukoić jej serce. Ponieważ słońce piekło i czuli pragnienie, zażądali pić. Dziewczyna poszła szukać jakiegoś napoju, aż znalazła bukłaczek oddany w ręce Brangien przez matkę Izoldy.

– Znalazłam wino! – zawołała. Nie, nie, to nie było wino – to była chuć, to była rozkosz straszliwa i męka bez końca, i śmierć! Dziecię napełniło puchar i podało swej pani. Piła dużymi łykami, po czym dała Tristanowi, który wypił do dna.

W tej chwili weszła Brangien i ujrzała ich, jak spoglądali na się w milczeniu, jakby oszołomieni i zachwyceni razem. Ujrzała przed nimi naczynie prawie puste i puchar. Wzięła naczynie, pobiegła na tył okrętu, rzuciła je w fale i jęknęła:

– Nieszczężliwa! Przeklęty niech będzie dzień, w którym się zrodziłam, i przeklęty dzień, w którym wstąpiłam na ten statek! Izoldo, przyjaciółko moja, i ty, Tristanie, otoście wypili śmierć własną.

Dzieje Tristana i Izoldy, przełożył Tadeusz Żeleński (Boy)

W strategii analitycznej uczeń otrzymuje punkt za spełnienie każdego z podanych poniżej wymogów.

I. Realizacja tematu (0–7 p.)

Uczeń:

1. streszcza; ma świadomość wymogów formy wypowiedzi, nie cytuje;
2. konsekwentnie przestrzega wszystkich wyznaczników tej formy wypowiedzi;
3. zachowuje sens poszczególnych akapitów i całego tekstu;
4. wskazuje wszystkie najważniejsze elementy akcji (czas, miejsce, osoby, wydarzenia);
5. odtwarza sytuację (wydarzenie, fragment akcji) zgodnie z jej przebiegiem przedstawionym w streszczanym fragmencie;
6. przekształca mowę niezależną na zależną;
7. wypowiada się w trzeciej osobie.

II. Kompozycja wypowiedzi (0–5 p.)

Uczeń:

1. tworzy tekst spójny, uporządkowany logicznie;
2. celowo stosuje językowe wskaźniki zespolenia;
3. porządkuje tekst graficznie, stosuje akapity;
4. zachowuje trójdzielność kompozycyjną;
5. wprowadza akapity adekwatnie do wewnętrznego uporządkowania streszczanego tekstu.

III. Styl (0–4 p.)

Uczeń:

1. tworzy tekst rzeczowy;
2. stosuje słownictwo charakterystyczne dla streszczenia; eliminuje środki językowe i stylistyczne decydujące o stylistycznym nacechowaniu streszczanego tekstu;
3. nadaje wypowiedzi funkcję informacyjną;
4. zachowuje jednorodność stylistyczną właściwą tekstom informacyjnym.

IV. Język wypowiedzi (0–4 p.)

Uczeń:

1. stosuje proste konstrukcje składniowe;
2. zachowuje poprawność fleksyjną;
3. zachowuje poprawność składniową;
4. zachowuje poprawność w zakresie frazeologii.

V. Interpunkcja (0–2 p.)

Uczeń:

1. zachowuje poprawność interpunkcyjną w zdaniu złożonym;
2. zachowuje poprawność interpunkcyjną w zdaniu pojedynczym.

VI. Ortografia (0–3 p.)

Uczeń:

1. zachowuje poprawność w zapisie wyrazów zawierających ó, u, rz, ż, ch, h;
2. zachowuje poprawność w pisowni wyrazów wielką i małą literą;
3. zachowuje poprawność w pisowni łącznej lub rozdzielnej większości wyrazów.

Za całość wykonania zadania uczeń otrzymuje 25 punktów, co jest równoznaczne uzyskaniu oceny celującej. Ocenę bardzo dobrą otrzymuje za uzyskanie prawie maksymalnej liczby punktów, czyli 23–24 punkty. Ocenę dostateczną – za osiągnięcie wymaganego progu łatwości zadania (70%), czyli za uzyskanie 17–18 punktów. W tej sytuacji dla oceny dobrej należy przyjąć przedział punktowy od 18 do 22 punktów. Poniżej wymaganego progu łatwości uczeń otrzymuje ocenę dopuszczającą. Dolną granicę dla tej oceny nauczyciel powinien ustalać adekwatnie do możliwości uczniów.

Przykład 2. Strategia holistyczna:

Wymaganie szczegółowe z podstawy programowej:

III.1.7. Uczeń wykonuje różne działania na tekście cudzym (np. streszcza, parafrazuje, sporządza konspekt, cytuje).

Dla poszczególnych typów rozwiązań przyjmuje się symbole literowe. Strategia holistyczna zakłada przyjęcie przynajmniej czterech poziomów wykonania zadania:

- A – bardzo wysoka sprawność pisania; wypowiedź spełniająca wszystkie warunki poprawnego rozwiązania; poziom najwyższy (ocena celująca);
- B – wysoka sprawność pisania, wypowiedź zawiera drobne uchybienia (ocena bardzo dobra);
- C – wypowiedź częściowo poprawna, która nie spełnia wszystkich wymagań wskazanych w kryteriach oceny, zawierająca usterki w interpretacji sytuacji zadaniowej (ocena dobra);
- D – uczeń rozumie zadanie, ale popełnia błędy rzeczowe; spełnia wymagania wynikające z sytuacji zadaniowej w niepełnym zakresie; w zapisie rozwiązania popełnia różnego rodzaju błędy, sprawność pisania opanowana na poziomie przeciętnym (ocena dostateczna).

Rozwiązanie typu A

I. Realizacja tematu (5 p.)

Uczeń przedstawia treść przeczytanego tekstu swoimi słowami. Nie cytuje. Wybiera wszystkie najważniejsze elementy fragmentu akcji (miejsce, czas, osoby, moment wypicia cudownego napoju). Eliminuje szczegóły nieistotne w ogólnym przedstawieniu tematyki i sensu tekstu. Przekształca mowę niezależną na zależną. Skraca tekst, pomijając zdania będące opisem uczuć

bohaterów i nastroju sytuacji. Wskazuje działania najważniejszych postaci we właściwych relacjach przestrzennych i czasowych. Wypowiedź świadczy o pełnym zrozumieniu czytanego tekstu i właściwym odczytaniu związków przyczynowo-skutkowych.

II. Kompozycja (3 p.)

Uczeń buduje wypowiedź spójną, uporządkowaną logicznie. Dokonuje segmentacji tekstu. Poszczególne części kompozycyjne wydziela akapitami. Praca spełnia wymóg kompozycji przejrzystej, trójdzielnej. Wprowadzone akapity wynikają z wewnętrznego uporządkowania streszczanego tekstu.

III. Styl wypowiedzi (3 p.)

Styl adekwatny do wymaganej formy wypowiedzi. Nie zawiera ona odautorskich komentarzy i opinii. Uczeń przestrzega funkcji informacyjnej tekstu, nie interpretuje zachowania bohaterów, ogranicza się do zwięzłego, rzeczowego przekazu informacji. Zachowuje jednorodność stylistyczną właściwą tekstom informacyjnym. Stosuje słownictwo uogólniające, eliminuje wyrazy nacechowane emocjonalnie.

IV. Język wypowiedzi (3 p.)

Praca całkowicie poprawna w zakresie składni, fleksji i frazeologii.

V. Interpunkcja (3 p.)

Praca wskazuje na znajomość zasad interpunkcji w zdaniu złożonym i pojedynczym.

VI. Ortografia (3 p.)

Praca całkowicie bezbłędna.

Za całą pracę uczeń otrzymuje 20 punktów.

Rozwiązanie typu B

Od rozwiązania typu A nie różni się poziomem w czterech kryteriach: realizacja tematu, kompozycja, styl, ortografia. Dopuszczalne nieliczne błędy w pozostałych kryteriach: język, interpunkcja (kryterium ilościowe nie ma tu uzasadnienia, ponieważ wypowiedzi uczniów różnią się objętością). Zakłada się, że praca na ocenę bardzo dobrą nie zawiera błędów ortograficznych. Błędy interpunkcyjne można określić jako przypadkowo występujące. Uczeń może stracić maksymalnie 2 punkty (po 1 punkcie w języku i interpunkcji).

Rozwiązanie typu C

I. Realizacja tematu (4 p.)

Uczeń streszcza, nie cytuje. Wybiera ważne elementy fragmentu akcji (osoby, moment wypicia cudownego napoju). Przekształca mowę niezależną na zależną. Wskazuje działania najważniejszych postaci we właściwych relacjach przestrzennych i czasowych. Nie popełnia rażących błędów rzeczowych.

II. Kompozycja (2 p.)

Praca spełnia wymóg kompozycji przejrzystej, trójdzielnej, jest uporządkowana graficznie (zastosowanie akapitów). Stanowi wypowiedź spójną i komunikatywną.

III. Styl wypowiedzi (2 p.)

Styl adekwatny do wymaganej formy wypowiedzi. Nie zawiera ona odautorskich komentarzy i opinii. Przekaz jest zwięzły i rzeczowy, nie zawiera słownictwa nacechowanego emocjonalnie.

IV. Język wypowiedzi (2 p.)

Praca na ogół poprawna w zakresie składni, fleksji i frazeologii. Pojawiające się błędy dotyczą składni wypowiedzi i zastosowanego słownictwa (nieliczne błędy składniowe i frazeologiczne).

V. Interpunkcja (2 p.)

Pojawiające się w pracy błędy interpunkcyjne dotyczą głównie składni zdania złożonego. Należy uwzględnić objętość pracy.

VI. Ortografia (2 p.)

Dopuszczalny jeden błąd ortograficzny.

Rozwiązanie typu C odpowiada ocenie dobrej.

Rozwiązanie typu D

I. Realizacja tematu (3 p.)

Uczeń ma świadomość formy wypowiedzi, ale nie potrafi sprostać wszystkim jej wymogom. Podejmuje próbę streszczania, chociaż ma trudność w wydobywaniu najważniejszych informacji. Występujące ewentualnie błędy rzeczowe nie wpływają znacząco na poziom merytoryczny całej wypowiedzi. Przekształca mowę niezależną na zależną.

II. Kompozycja (2 p.)

Wypowiedź spójna i komunikatywna. Uczeń wprowadza akapity.

IV. Styl wypowiedzi (1 p.)

Styl adekwatny do wymaganej formy wypowiedzi. Uczeń nie wprowadza odautorskich komentarzy i własnych opinii. Popołnia błędy stylistyczne wynikające z wpływu języka potocznego.

III. Język wypowiedzi (2 p.)

Praca zawiera liczne błędy w zakresie składni, frazeologii i nieliczne fleksyjne. Pojawiające się błędy nie zaburzają komunikatywności wypowiedzi.

V. Interpunkcja (1 p.)

Pojawiające się w większej liczbie błędy interpunkcyjne nie zaburzają komunikatywności odbioru. Należy uwzględnić objętość pracy.

VI. Ortografia (1 p.)

Dopuszczalne nieliczne błędy ortograficzne. Należy uwzględnić objętość pracy.

Rozwiązanie typu D odpowiada ocenie dostatecznej.

W ujęciu holistycznym nie należy opisywać typu rozwiązania na ocenę dopuszczającą, przyjmując, że pojawia się ona wtedy, gdy uczeń nie spełnia większości wymagań w poszczególnych kryteriach na ocenę dostateczną. Punkty przyznawane w ustalonych kryteriach są kwestią umowną. Do obu propozycji należy podejść elastycznie. W zaprezentowanych strategiach oceniania pojawia się nadkryterium, czyli realizacja tematu.

Oceniając osiągnięcia ucznia, nauczyciel języka polskiego musi uwzględnić problem dostosowania wymagań edukacyjnych do możliwości uczniów² i samooceny. Dostosowanie polega na tworzeniu warunków do prezentacji osiągnięć uczniom mającym różne deficyty rozwojowe oraz przygotowanie ćwiczeń lekcyjnych i wielostopniowych zadań sprawdzających.

Przykład dostosowania warunków rozwiązania zadania w zależności od możliwości uczniów:

I. Wymaganie szczegółowe w podstawie programowej. Zakres podstawowy:

III.1.4. Publicznie wygłasza przygotowaną przez siebie wypowiedź, dbając o dźwiękową wyrazistość przekazu (w tym także o tempo mowy i donośność głosu).

A. Uczeń zdolny:

Czynność (co robi?)	wygłasza
Materiał (z czym jest to związane?)	przemówienie okazjonalne (np. z powodu ochrony czystości języka narodowego)
Warunki (w jaki sposób?)	dbając o wyrazistość i logikę przekazu, w tym tempo mowy i donośność głosu
Poziom akceptowania rozwiązania (na jakim poziomie?)	płynnie, stosując środki służące funkcji impresywnej wypowiedzi, oddziałując na emocje odbiorcy, wywołując pozytywne reakcje i wolę działania

² § 6. 1. Nauczyciel jest obowiązany, na podstawie opinii publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym publicznej poradni specjalistycznej, dostosować wymagania edukacyjne, o których mowa w § 4 ust. 1 pkt 1, do indywidualnych potrzeb psychofizycznych i edukacyjnych ucznia, u którego stwierdzono zaburzenia i odchylenia rozwojowe lub specyficzne trudności w uczeniu się, uniemożliwiające sprostanie tym wymaganiom (rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, Dz. U. Nr 83, poz. 562, z późn. zm.).

B. Uczeń przeciętnie uzdolniony:

Czynność (co robi?)	wygłasza
Materiał (z czym jest to związane?)	przemówienie okazjonalne (np. z powodu ochrony czystości języka narodowego)
Warunki (w jaki sposób?)	dbając o logikę przekazu i tempo mowy
Poziom akceptowania rozwiązania (na jakim poziomie?)	przed określonym audytorium, stosując środki językowe służące funkcji impresywnej

C. Uczeń mający trudności w uczeniu się:

Czynność (co robi?)	wygłasza
Materiał (z czym jest to związane?)	przemówienie okazjonalne (np. z powodu ochrony czystości języka narodowego)
Warunki (w jaki sposób?)	dbając o logikę przekazu
Poziom akceptowania rozwiązania (na jakim poziomie?)	podejmując próbę zastosowania środków językowych służących funkcji impresywnej

Podany przykład ilustruje skalę problemu dostosowania wymagań edukacyjnych do możliwości ucznia. Dostosowanie przejawia się elastycznym podejściem nauczyciela do warunków i poziomu akceptowanego rozwiązania zadania.

Każda ocena z języka polskiego powinna motywować do poznawania i osiągnięcia coraz lepszych wyników, wywoływać potrzebę uczenia się, samokontroli, samooceny, a ponadto określać poziom spełnienia wymagań programowych z przedmiotu, wspomagać ucznia w nabywaniu i rozwijaniu umiejętności kluczowych (ponadprzedmiotowych) oraz przedmiotowych, wspierać w przewyżnianiu różnych trudności w uczeniu się. Od funkcji motywującej oceny zależy postawa ucznia wobec nauki, przede wszystkim stopień jego zaangażowania we własny proces uczenia się. Sposób przedstawienia oceny szkolnej wpływa na jej motywującą rolę. Jeżeli ocena ma wysoką wartość dydaktyczną, to adekwatnie informuje o tym, co uczeń potrafi, a czego nie. Musi jednak być w jego odczuciu sprawiedliwa i odnosić się do kluczowych w procesie uczenia się treści programowych.